

Kiparsko oblikovanje; kreativne igre glinom

Kocman, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:314066>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

PETRA KOČMAN

**KIPARSKO OBLIKOVANJE: KREATIVNE
IGRE GLINOM**

Diplomski rad

Čakovec, srpanj, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
Čakovec

Ime i prezime pristupnika: Petra Kocman

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Kiparsko oblikovanje: kreativne igre glinom

MENTOR : izv. prof. dr. art. Kristina Horvat Blažinović

Čakovec, srpanj, 2021.

SAŽETAK

Diplomski rad bavi se kiparskim oblikovanjem i kreativnim igrama glinom. U prvom dijelu pobliže je objašnjena teorijska podloga kiparstva kao grane likovne umjetnosti koja koristi raznovrsne materijale za likovno izražavanje. Za kiparstvo se može reći da je umjetnost oblikovanja volumena. Objašnjeno je oblikovanje volumena u prostoru i na plohi. U radu su objašnjene i kiparske tehnike, likovni elementi i elementi prostorno plastičkog oblikovanja, a to su volumen, površina, prostor i boja. Veći naglasak stavljen je na tehnike gline i glinamola koje su učenici koristili u likovnim aktivnostima.

U radu se govori i o kreativnosti, likovnom razvoju djeteta te artikulaciji sata likovne kulture u primarnom obrazovanju unutar koje su spomenuti načini poticanja i ometanja stvaralaštva. Važnu ulogu u razvoju stvaralaštva ima učitelj.

Drugi dio diplomskog rada je istraživački. U istraživanju je sudjelovalo četrdesetak učenika prvog i četvrtog razreda III. osnovne škole u Čakovcu. Istraživanje se baziralo na dvije likovne aktivnosti. Prva aktivnost „Izmišljena riječ kao poticaj“ provedena je u prvom i četvrtom razredu, a druga aktivnost „Izmišljeni lik kao poticaj“ provedena je u četvrtom razredu. Cilj istraživanja bio je potaknuti kreativni pristup učenika kroz likovne aktivnosti u dva slučaja. U prvom slučaju učenicima su se zadavali zadatci koji nisu vezani uz vidljivu stvarnost, a u drugom slučaju učenike se navodilo na zamišljanje na temelju priče.

Istraživanjem se došlo do spoznaje da su učenici različitim oblikovanjem volumena u prostoru uspješno realizirali izgovorenu i zapisanu riječ, da je učenicima bilo teže u postupku prevođenja iz lingvističkog i zvučnog u vizualno te da ne postoje sličnosti u radovima s obzirom na način izgovaranja riječi. Nadalje, došlo se do spoznaje da se na temelju radova moglo zaključiti o kojem uzrastu se radi, a to je vidljivo u načinu oblikovanja gline, odnosno glinamola. Učenički radovi vrlo su kreativni i maštoviti, a kod nekoliko učenika primjećuje se da su učenici mehanički, bez ideja osmišljavali i modelirali objekte. Spoznalo se da su učenici shvatili pojam neobičnih proporcija te su se te proporcije u radovima realizirale kroz naglašavanje ili smanjivanje dijelova tijela, u nekim radovima pojavio se problem sa statikom te su učenici radili samostalno bez obzira na motivacijsku priču.

Ključne riječi: kiparstvo, kiparske tehnike, stvaralaštvo, glina/glinamol, kreativne igre.

Summary

The thesis studies sculptural design and creative clay games. The first part explains, in more detail, the theoretical basis of sculpture as a branch of fine art that uses a variety of materials for artistic expression. It can be said that sculpture is the art of volume design. Volume shaping in space and on the surface is explained.

The thesis also discusses creativity, the artistic development of the child and the articulation of art culture classes in primary education, within which the ways of encouraging and hindering creativity are mentioned. The teacher has an important role in the development of creativity.

The second part of the thesis is research. About forty students from the first and fourth grade of III. primary school in Čakovec participated in the research. The research was based on two activities. The first activity "Fictional word as an incentive" was conducted in the first and fourth grade, and the second activity "Fictional character as an incentive" was conducted in the fourth grade. The aim of the research was to encourage students' creative approach through art activities in two cases. In the first case, students were given tasks that were not related to visible reality, and in the second case, students were instructed to imagine something based on a story.

The research revealed that students successfully realized the spoken and written word by shaping the volume in space, that it was more difficult for the students in the process of translating from linguistic and sound to visual, and that there are no similarities in the works regarding the way of pronouncing words. Furthermore, it was realized that based on the work, it is possible to determine the children's age, and this is visible in the way the clay was formed. Works by students are very creative and imaginative, but it was noticed that several students designed and modelled objects mechanically, without ideas. It was realized that students understood the concept of unusual proportions, and these proportions were realized in the works through enlarging or reducing body parts. In some works, there was a problem with statics and students worked independently regardless of the motivational story.

Keywords: sculpture, sculptural techniques, creativity, clay, creative games.

SADRŽAJ:

SAŽETAK.....	0
Summary.....	0
UVOD.....	1
1. KIPARSKO OBLIKOVANJE.....	3
1.1. OBLIKOVANJE VOLUMENA U PROSTORU.....	3
1.2. OBLIKOVANJE VOLUMENA NA PLOHI.....	6
2. LIKOVNI ELEMENTI U PODRUČJU PROSTORNO-PLASTIČKOG OBLIKOVANJA.....	8
2.1. Volumen.....	8
2.2. Površina.....	9
2.3. Prostor.....	9
2.4. Boja.....	10
3. KIPARSKE TEHNIKE I MATERIJALI.....	11
3.1. GLINAMOL.....	12
3.2. GLINA.....	12
4. GLINA U DJEČJIM RUKAMA.....	13
4.1. Linija.....	13
4.2. Boja.....	14
4.3. Tekstura.....	14
4.4. Svojstva gline.....	14
4.5. Alati za oblikovanje gline i načini modeliranja.....	16
4.5.1. Zdravlje i sigurnost u radu s glinom.....	17
5. DJEČJI LIKOVNI RAZVOJ U PODRUČJU MODELIRANJA.....	17
6. KREATIVNOST.....	21
7. NASTAVA LIKOVNE KULTURE U PRIMARNOM OBRAZOVANJU.....	23
8. PRAKTIČNI DIO ISTRAŽIVAČKOG RADA.....	25
8.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja.....	25
8.2. Uzorak istraživanja.....	26
8.3. Metodologija istraživanja.....	26
9. PRVA AKTIVNOST „IZMIŠLJENA RIJEČ KAO POTICAJ“.....	27
9.1. Jezično-likovni transfer.....	27
9.2. Likovne aktivnosti-motivacija.....	29

9.3.	Stvaralački proces	29
9.4.	Dječji likovni radovi i analiza radova	30
9.4.1.	Prvi razred	30
9.4.2.	Četvrti razred	34
9.5.	Osvrt na radove	37
9.6.	Osvrt na likovnu aktivnost „Izmišljena riječ kao poticaj“	38
10.	DRUGA AKTIVNOST „IZMIŠLJENI LIK KAO POTICAJ“	38
10.1.	Motivacija za likovnu aktivnost.....	39
10.2.	Stvaralački proces	41
10.3.	Dječji likovni radovi i analiza radova	42
10.3.1.	Četvrti razred- Izmišljeni lik kao poticaj.....	42
10.4.	Osvrt na radove.....	48
10.5.	Osvrt na likovnu aktivnost „Izmišljen lik kao poticaj“	48
11.	Zaključni osvrt.....	49
	ZAKLJUČAK	50
	LITERATURA:	51
	PRILOZI.....	53

UVOD

Učenike osnovne škole riječ „Likovna kultura“ asocira na sreću, radoznalost, zadovoljstvo, crtanje, bojanje te se iz toga može zaključiti da predmet Likovne kulture kod djece pobuđuje pozitivne emocije. Na satu Likovne kulture učenici su opušteni, radosni, zainteresirani i motivirani te takve, pozitivne emocije, djeluju na učenike opuštajuće. Samim time smanjuje se razina frustriranosti, agresivnosti i preopterećenosti. Učitelj, kako bi mogao djelovati poticajno i motivirajuće na učenike, mora biti stručan i dobro upoznat s likovnim tehnikama i jezikom.

Prema Kurikulumu za nastavni predmet Likovne kulture svrha Likovne kulture je oblikovati osobni i društveni identitet učenika, oplemeniti i obogatiti sliku o sebi i svijetu u kojem žive, razvijati sposobnost kreativnog mišljenja i djelovanja, spoznati likovnu i vizualnu pismenost i praktičnu primjenu tehnika, alata i medija. Praktičnim radom u Likovnoj kulturi učenici istražuju, oblikuju i izražavaju se te daju idejna i konkretna rješenja problema koje pronalaze u svojoj okolini. Likovnom kulturom, također se potiče razvijanje kreativnosti kritičkog mišljenja, osobnosti, mašte, vizualne percepcije i razvoj fine motorike. (Kurikulum za nastavni predmet Likovne kulture, 2019.)

Svaki čovjek tijekom odrastanja prolazi kroz različite periode pa tako i u likovnom izražavanju čovjek prolazi kroz različite faze u likovnom razvoju. Prema Linquetu, djeca u primarnom obrazovanju nalaze se u fazi intelektualnog realizma. Karakteristike te faze su da prikazuje okolinu i detalje, ali je vidljivo da je djetetu poznato bogatstvo sadržaja informacija i spoznaja, ali mnoštvo predmeta i njihovih obilježja. Prema Lowenfeldu i Brittainu djeca se u primarnom obrazovanju nalaze također u fazi intelektualnog realizma, od 6 do 9 godina, ali i u fazi početnog realizma (od 9 do 12 godina prema Lowenfeldu). Svako dijete je jedinka za sebe, a faze su stepenice u razvoju dječjeg likovnog izraza. Faze su okvirne i mijenjaju se kod djece. (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010.)

Likovne umjetnosti su sastavni dio okoline koja okružuje čovjeka te se one s vremenom razvijaju. „*Likovno izražavanje i oblikovanje te estetsko doživljavanje i razmišljanje o likovnim pojavama ostvaruju se u likovnom odgoju posredstvom vida.*“ (Roca, 1979; str 18.) Komunicirajući s umjetnošću, ljudi obogaćuju znanje o svojoj okolini.

Upoznavanjem likovnih umjetnosti i učenjem likovnog odgoja mladi razvijaju mogućnost da na svijet gledaju i drugačijim očima.

Roca u svojoj knjizi *Likovni odgoj u osnovnoj školi* navodi da stvaralački reagirati može onaj koji je za to pripremljen, tko zna kako iskoristiti nove poticaje te tko je inovativan. Likovne aktivnosti pružaju učenicima širok spektar istraživanja, odnosno igre, no takva igra kod učenika potiče motivaciju za postizanjem i dolaženjem do nekog cilja. Takva igra kod učenika vidljiva je kod izvršavanja zadataka konstruiranja, spajanja te u različitim korištenjem materijala. (Roca, 1979) Zadatci za likovni odgoj trebali bi omogućiti svojim sadržajima priliku učenicima da rješavaju različite zadatke na inventivne načine.

Naslov diplomskog rada je „Kiparsko oblikovanje - kreativne igre glinom“ te je provedeno istraživanje na učenicima prvog i četvrtog razreda III. osnovne škole Čakovec. Istraživanje je pokušalo odgovoriti na pitanja: na koji način će učenici uspjeti pretvoriti izgovorenu i zapisanu riječ u područje vizualnog te kako će izgledati radovi, kako će se snaći u postupku prevođenja iz lingvističkog i zvučnog u vizualno te postoje li sličnosti u radovima s obzirom na način izgovaranja riječi (duge, kratke, rastegnute riječi) i kakvi su ti radovi te može li se na temelju radova zaključiti radi li se o starijoj ili mlađoj dobi, te u kojim segmentima je to vidljivo, hoće li učenički uradci biti kreativni i maštoviti ili će učenici mehanički bez mašte osmišljavati i modelirati svoje kipove, hoće li učenici shvatiti što znači drugačija, neobična proporcija te kako će se te proporcije manifestirati u radovima, hoće li kipovi unatoč iskrivljenim proporcijama biti skladni ili će se pojaviti problem sa statikom, možemo li kod učeničkih radova uočiti sličnost s motivacijskom pričom ili će učenici raditi samostalno bez obzira na motivacijsku priču.

1. KIPARSKO OBLIKOVANJE

„Kiparstvo nastaje oblikovanjem volumena u određenom materijalu u ovisnosti o određenom prostoru.“ (Tanay, 1988; str. 41.) Kiparstvo se prema stupnju plastičnosti dijeli na punu plastiku i reljef. Plastičnost je svojstvo materijala da se nakon mijenjanja oblika ne vraća u prvobitan položaj. (Tanay, 1988.) Podjela na punu plastiku i reljef smatra se osnovnim svojstvom volumena. Sekundarna svojstva volumena izviru iz načina na koji se strukturira volumen, materijala kojim je volumen strukturiran te načina na koji se obrađuje materijal. Volumen po sekundarnim svojstvima može biti: puni, prošupljen, mali, veliki, dinamičan, statičan...

1.1.OBLIKOVANJE VOLUMENA U PROSTORU

Plastika u likovnoj umjetnosti smatra se čvrstim prostornim oblikom. Puna plastika se promatra sa svih strana te ju dijelimo na: kip, statuu i mobil.

Masa je, kako Tanay navodi u svojoj knjizi *Likovna kultura u nižim razredima osnovne škole (priručnik za nastavnike)*, zatvoreni, odnosno zbijeni volumen određene gustoće. Volumen može imati veću ili manju masu. (Jakubin, 2001.) Punu plastiku dijeli s obzirom na odnos mase i prostora na:

a) Monolitnu ili apsolutnu masu

Monolitna ili apsolutna masa je volumen koji je u potpunosti zatvoren, ispunjen materijom. Takav volumen djeluje ispunjeno, cjelovito, masivno, a izrađen je iz jednog komada što znači da je trodimenzionalan. Prostor ga u potpunosti okružuje, no može i lebdjeti u prostoru. Najbolji primjer takve mase je kamen.

Slika 1: Apsolutna ili monolitna masa (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/volumen.htm>)

b) Udubljeno-ispupčenu masu

Drugi naziv za udubljeno-ispupčenu masu je konkavno-konveksna masa. (Jakubin, 2001.) Jakubin u knjizi navodi da udubljeno-ispupčena masa nastaje kada se u apsolutnoj masi napravi udubljenje ili ispupčenje. U slučaju udubljeno-ispupčene mase udubljeni dijelovi mase pružaju prodor prostora u masu, a ispupčeni dijelovi ulaze u prostor.

Slika 2: Udubljeno ispupčena masa (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/volumen.htm>)

c) Prošupljenu masu

Prošupljena masa nastaje prodiranjem prostora u masu. Prodiranje prostora u masu može biti da je u potpunosti prošupljuje gdje se stvaraju duboke udubine i rupe. Prostor je slobodan, aktivniji, nije ispunjen, a masa se smanjuje. Primjeri prošupljene mase nalaze i u svakodnevnom životu koji nas okružuje (prsten, spužva, tunel...).

Slika 3: Prošupljena masa (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/volumen.htm>)

d) Plošno istanjenu masu

Plošno istanjena masa je masa istanjena do plošnosti, no još uvijek ima debljinu, odnosno masu. U ovome slučaju prostor dolazi više do izražaja, a masa se smanjuje. Plohe napravljene na plošno istanjeni način raščlanjuju prostor. Plošno istanjenu masu primjećujemo i u svakodnevnom životu, npr. lišće, staklo, tanjuri, latice cvijeća...

Slika 4: Plošno istanjena masa (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/volumen.htm>)

e) Linijski istanjenu masu

Linijski istanjena masa je masa koja svojim oblikom podsjeća na crtu ili liniju te se ti oblici zovu trodimenzionalni linijski oblici. Takvi oblici posjeduju malo mase. Primjera linijski istanjene mase ima puno, to su: grančice drveća, žičane ograde...

Slika 5: Linijski istanjena masa (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/images25/Giacometti.jpg>)

1.2.OBLIKOVANJE VOLUMENA NA PLOHI

Reljef je grana kiparstva gdje volumen oblikujemo na plohi odnosno nekoj podlozi. (Jakubin, 2001.). „Reljef je plastika koja je oblikovana samo s prednje strane i bočnih strana.“ (Tanay, 1988; str. 42.) „U likovnoj umjetnosti reljef je vrsta skulpture koja je uvijek vezana za pozadinu.“ (Huzjak, 2018; str. 41.) Reljef se prema visini izbočenja koja izlaze iz plohe u prostor dijeli u tri grupe:

a) Visoki

U slučaju visokog reljefa izbočenja su poprilično velika, a oblici su samo malo vezani uz podlogu. Volumen izlazi u prostor od plohe, a prostor se provlači kroz oblike do podloge. (Jakubin, 2001.) Taj reljef gleda se sa svih strana osim s poleđine.

Slika 6: Visoki reljef (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/obrazovniweb/masa09.htm>)

„Da bi se uočila plastičnost visokog reljefa, nužno se oko njega kretati.“ (Tanay, 1988; str. 44.)

b) niski

Za niski reljef karakteristično je da izlazi minimalno u prostor, a isto tako prostor samo površno ulazi u volumen.

Slika 7: Niski reljef (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/obrazovniweb/masa09.htm>)

c) uleknuti reljef

Uleknuti reljef nastaje urezivanjem ili udubljivanjem oblika u neku plohu. Drugi naziv za uleknuti reljef je duborez. Karakteristična su plitka udubljenja, a izbočenja nema.

Slika 8: Uleknuti reljef (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/obrazovniweb/masa09.htm>)

2. LIKOVNI ELEMENTI U PODRUČJU PROSTORNO-PLASTIČKOG OBLIKOVANJA

U svakom likovnom području zastupljeni su likovni elementi: točka, crta, boja, ploha, površina, volumen i prostor. Likovni elementi prisutni su u izradi likovnog djela, a neki likovni elementi su temeljni strukturni elementi pojedinog područja. Temeljni elementi prostorno-plastičkog oblikovanja: volumen, prostor, površina i boja.

2.1. *Volumen*

Volumen se definira kao obujam ili zapremnina nekog tijela u prostoru. (Jakubin, 2001.) „*Volumen je dio prostora omeđen plohom.*“ (Tanay, 1988; str. 17.) Volumen nas okružuje i u svakodnevnom životu zbog toga što svaki objekt koji nas okružuje ima svoj obujam ili zapremninu. Jakubin navodi da volumen može posjedovati unutarnji prostor ili biti

zbijen ispunjen nekom materijom. Primjerice kutija, ormar, šalica, vaza... Navedeni predmeti imaju unutarnji prostor koji je namijenjen ispuni različitih tvari. Nadalje, kamen, kruška, rajčica i drvo neki su od predmeta koji nemaju unutarnji prostor te takve predmete, odnosno takav volumen, nazivamo masom. „*Prostorne oblike – volumene stvara priroda i čovjek. Čovjekovo likovno stvaralaštvo vezano uz oblikovanje volumena zove se kiparstvo ili skulptura.*“ (Jakubin, 2001; str. 61.)

2.2.Površina

Površina je vanjski izgled plohe te može biti različito obrađena i samim time poprima određena svojstva.(Jakubin, 2001.) Pod osnovnim svojstvima površine ističu se teksturalna i fakturalna svojstva. Teksturalna svojstva, odnosno tekstura u likovnom rječniku obuhvaća karakter površina prirodnih i različito likovno obrađenih. Pod osnovne teksturalne vrijednosti spadaju glatka-sjajna tekstura, glatka-nesjajna tekstura, hrapava-sjajna tekstura te hrapava-nesjajna tekstura. “*Karakter površine - teksturu u kiparskim i arhitektonskim oblicima određuje:*

- a) *vrsta materija od kojeg je građevinsko ili kiparsko djelo izvedeno*
- b) *obrada tog materijala, način na koji je obrađen kamen, glina, drvo, žbuka...”* (Jakubin, 2001; str. 58.)

Faktura obuhvaća različite likovne tehničke postupke obrade površine likovnih djela. U kiparstvu se faktura odnosi na udarce dlijeta, načine modeliranja prstima, kiparskih materijala te upotrebe različitih alata i materijala kod oblikovanja kiparskih djela. Na taj način se fakturom dobiva određena tekstura. (Jakubin, 2001.) Faktura je zapravo slikarski ili kiparski rukopis.

2.3.Prostor

Prostor je stvarnost u kojoj se krećemo i živimo te ima tri dimenzije: dužinu, visinu i širinu. (Jakubin, 2001.) Ako želimo prostor sagledati i doživjeti potreban je određeni vremenski period te se zbog toga smatra da je vrijeme njegova četvrta dimenzija. Kao likovni element prostor je uključen u prostorno-plastičko oblikovanje, dok u odgojno-obrazovnom procesu pojam prostor povezan je uz trodimenzionalno oblikovanje (modeliranje, građenje prostorno-plastičkog oblikovanja predmeta iz područja dizajna dok u likovnoj umjetnosti su to

kiparstvo, graditeljstvo, urbanizam i prostorno-plastičko oblikovanje djela primijenjene umjetnosti i dizajna). Kada se govori o prostoru govori se i o oblicima koji ga oblikuju, određuju i koji se nalaze u njemu. Međuprostor je prostor koji se nalazi između nekih oblika. Osnovna svojstva prostora su unutarnji prostor (interijer), vanjski prostor (eksterijer) i trodimenzionalnost.

2.4.Boja

Jedan od pojmova boje je taj da označava dojam koji u oku stvara svjetlost prikazana iz nekog izvora ili odražena od površine neke materije. Drugi pojam odnosi se da boja ima svojstvo da oboji bezbojnu materiju. (Jakubin, 2001.) Kiparsko djelo može sadržavati i nanesenu boju (osim boje samog materijala) - u svim kiparskim tehnikama (glina, željezo, drvo...). „*Kiparski materijal ima određenu prirodnu boju.*“ (Babić, 1978; str. 45.) Kipar prema svojoj želji tu prirodnu boju može mijenjati. Bitno je uskladiti volumen s bojom, odnosno s obojanom dekoracijom (npr. kod keramike) ili kipova koji su oslikani. Boja može pratiti volumen i dodatno ga naglasiti ili može biti u kontrapunktu s volumenom i tako promijeniti našu percepciju stvarne trodimenzionalne forme. Jedan od primjera su skulpture u boji Victora Vasarelyja. Victor Vasarely jedan je od vodećih umjetnika burnog i umjetničkim avangardama punog 20. stoljeća. Rodom je iz Pečuha, a njegov umjetnički opus prepoznatljiv je i prihvaćen od šire publike. Bio je umjetnik koji je kombinirao virtuozno tehničku preciznost i znanstvenu svijest o optičkim i geometrijskim efektima. Najistaknutiji je predstavnik optičke umjetnosti. Vasarely je bio prvi umjetnik koji je shvatio da se kinetička umjetnost ne treba kretati. Njegove slike i skulpture igraju se gledateljevim osjećajem za vizualnu formu jer stvaraju iluzije, treptave efekte dubine, perspektive i pokreta. Vasarely je smatrao da takva skulptura pruža uzbudljivu mogućnost stvaranja dinamičnijeg optičkog iskustva. „Skulptura znakova“ je skulptura napravljena od porculanskih pločica i nalazi se u Pečuhu.

Slika 9: Skulptura znakova

3. KIPARSKE TEHNIKE I MATERIJALI

„Umjetnička tehnika koja za likovno izražavanje koristi različite materijale: glinu, kamen, metal, drvo, kost, staklo, srebro, zlato i druge pogodne materijale za plošno ili trodimenzionalno oblikovanje, naziva se kiparskom tehnikom.“ (Tanay, Kučina, 1995; str 68.) Kroz različite tehnike umjetnici izražavaju svoje zamisli. Svaka likovna tehnika ima svoje jedinstvene osobnosti pa tako i kiparske tehnike. *„Posebnosti kiparskih tehnika u strukturi materijala.“* (Peić, 1983; str. 89.) Dijele se na dinamične (zbog mekoće i pomičnosti) kao što su glina, plastelin i vosak te statične (tvrde i ukočene) kao što su kamen, drvo. Peić u svojoj knjizi *Pristup likovnom djelu* govori da u kiparskom postupku postoje dva načina rada. Prvi se sastoji u dodavanju materijala, a drugi u oduzimanju.

„Razvoj likovnih sposobnosti na području kiparstva objašnjava se savladavanjem tehničkih postupaka.“ (Karlavaris, 1988; str. 145.)

Kako u svakoj likovnoj tehnici tako i u kiparstvu postoje tehnički problemi koji bi se trebali rješavati u školi. Primjerice osigurati svakom učeniku dovoljno materijala za rad iste vrste, osigurati uvjete za kiparski rad... (Karlavaris, 1988.)

Tanay i Kučina navode u svojoj knjizi *Tehnike likovnog izražavanja* da se kiparske tehnike u osnovnoj školi nazivaju tehnikama prostorno-plastičnog oblikovanja. Tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja omogućavaju učenicima da se izraze modelirajući u

plastelinu i glini, građenju papir-plastikom, žicom, daščicama i ambalažom. Također, tehnike prostorno-plastičkog oblikovanja usmjerene su na rad materijalom koji je usmjeren na modeliranje, kombiniranje, variranje te razlaganje odnosa volumena i prostora.

Modeliranje je najpoznatiji način oblikovanja u kiparstvu. Modelira se mekanim, podatnim materijalom (primjerice glina, plastelin, kiparski vosak). Prilikom modeliranja materijal se najčešće dodaje ili oduzima. Modelirati se može prstima, dlanom i jednostavnim alatom. (Babić, 1978.) *„Proces spontanog izražavanja modeliranjem u razrednoj nastavi vrlo je važan za fine motorike, ruke, za razvoj osjećaja prostora i volumena, zatvorenih i otvorenih oblika, zaobljenosti i ravnina, struktura i tekstura.“* (Kučina, 1989; str. 8.)

Tehnike prostorno-plastičkog oblikovanja su: glina, glinamol, plastelin, gips, bronca, drvo, kamen, žica, lim, aluminijska i bakrena folija, papir – plastika, kaširana papir – plastika. *„Svaki materijal ima drugačija svojstva pa se i drugačije oblikuje i drugačije izgleda.“* (Babić, 1978; str. 12.)

3.1. GLINAMOL

Glinamol je materijal sličan glini po svojim obilježjima. Glinamol je umjetna masa koja se proizvodi. Glinamol se razlikuje od gline po tome što se brže suši te zbog toga dolazi do pucanja i krutosti pa gubi svojstvo elastičnosti i teško se modelira. Nadalje, prilikom sušenja glinamola, on se stvrdne i dobiva na čvrstoći, ne mrvlji se i ne puca lako, a u slučaju da pukne dio može se zaljepiti univerzalnim ljepilom. Osim toga osušeni glinamol se može brusiti brusnim papirom. Glinamol je namijenjen izradi minijturnih oblika (ukrasni predmeti), sitne plastike i ne peče se. Kad se osuši ima mogućnost bojanja. *„Glinamol i glinene mase oblikuju se prstima, drvenim ili plastičnim nožićima (modelirkama) i drugim materijalima. Glinene mase se ponekad upotrebljavaju u lutkarskim animiranim filmovima“* (Huzjak, Horvat Blažinović, 2020; str. 20.)

Glinamol ne prlja ruke i sprema se isto kao i glina, u navlaženu krpu i najlonsku vrećicu.

3.2. GLINA

„Glina je fino-zrnata vrsta zemlje koje nastaje raspadanjem stijena, posebno nazvanih stijena glinenac.“ (Jakubin, 2001; str. 209.) Glina je materijal koji osigurava univerzalnu

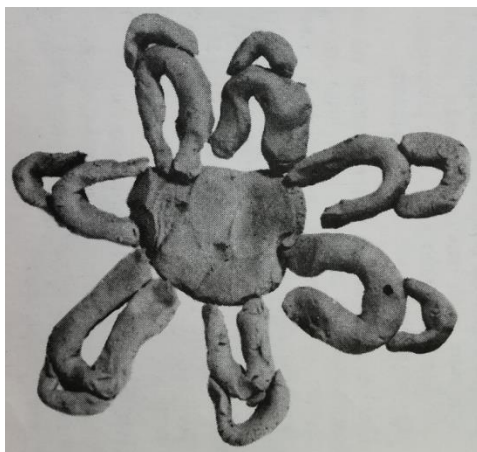
primjenu u praktičnim i dekorativnim oblicima širom svijeta. Rad s glinom ima važnu ulogu u dječjem umjetničkom i estetskom razvoju (glina je laka za obradu, osjetljiva na dodir, pruža razne načine oblikovanja...). Prednosti gline za učenike su: relativno je jeftina za kupnju, može se koristiti u učionici uz minimalno stručne opreme, oblici se mogu mijenjati te na taj način se potiče ueničko osobno izražavanje i otkrivanje, ostvaruje se specifičan način razmišljanja te potiče razvoj i različita uporaba strategija rješavanja problema. Djeca trebaju osjetiti glinu, držati je, osjetiti površinu gline te procijeniti 3D prirodu gline. Djeca trebaju razumjeti kvalitete, potencijale i ograničenja materijala s kojima rade. (Callaway, Kear 1999.)

4. GLINA U DJEČJIM RUKAMA

4.1.Linija

Djeca koriste glinu kao medij za crtanje, stvarajući oblike onakve kakve bi prikazali bojicama. Glina je prilagodljiv materijal te potiče ovakvu kreativnu upotrebu. Ukrašavanje površine glinenih površina također uključuje upotrebu crta, a prstima i alatima mogu se napraviti urezani oblici ili tragovi.

Riječ je o pojavi „crtanje glinom“. „Crtanje glinom“ karakteristično je za djecu u dobi od 5 do 6 godina i starije. Dobrila Belamarić u svojoj knjizi *Dijete i oblik* navodi kako djeca u oblikovanju glinom često rade tanke izdužene oblike i od njih stvaraju različite oblike na isti način kako to rade crtaćim sredstvima, zbog toga možemo reći da djeca „crtaju glinom“. Djeca, iako je teže, glinu stanjuju i izdužuju komadiće dok ne podsjećaju na crtu, a zatim ih savijaju u željeni oblik. Belamarić navodi kako je to možda posljedica predočavanja oblika putem crtanja, što je dominantni oblik likovnog izražavanja kod djece. Faza traje duže ako djeca ne rade često glinom, a kraće traje kada je omogućeno slobodno i stvaralačko oblikovanje u kojem mogu otkrivati nova svojstva i mogućnosti gline, odnosno načine kako da glinom nešto izraze.

Slika 10. "Crtanje glinom", dječji rad

4.2.Boja

Glina se pojavljuje u različitim bojama (crvena, siva, terakota). Kombinacijom različitih boja gline pružaju se različite dekorativne mogućnosti. Likovni radovi u glini mogu se obojiti i oslikati i prije i poslije pečenja posebnim bojama koja daje caklinu te se tada naziva majolika. (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/glina.htm>)

4.3.Tekstura

Taktilne tehnike povezane s korištenjem gline doprinose dječjem učenju o teksturi. Tekstura gline može biti tekuća i nalik blatu, plastična i savitljiva, tvrda, suha i mrvičasta. Ovakva stalna promjena oblika je izvor otkrića i zanimanja. Tekstura glinene površine ovisi o načinu modeliranja ili o naknadnoj obradi površina te može glatka, hrapava, sadržavati udubljenja, ispupčenja ili kombinaciji načina oblikovanja glinene površine.

4.4.Svojstva gline

Glina je trodimenzionalan medij koji potiče određeni način razmišljanja. Izrada modela, dijelova komponenata, odstranjivanje dijelova kako bi se oblikovao oblik zahtjeva posebne kognitivne procese i potiče o učenju mjerila, proporcija te prostornih odnosa.

Nakon što se glina iskopa iz zemlje, ona je blatnjava, odnosno skoro tekuća te se prelijeva između prstiju. U kratkom vremenu zrak isušuje vodu, a glina postaje podatnija za rad. (Callaway, Kear 1999.)

Glina omogućuje da učenici uoče cjelovitost volumena i mase. (Tanay, Kučina, 1995.)

Glina se dijeli na:

- primarne gline (kaolin)
- sekundarne i tercijarne (ilovače, lončarske gline i taložne)

Primarna glina služi za izradu porculana. Nastaje tako da su se stijene nataložile na jednom mjestu na kojem su i ostale te ona sadrži ostatke tih stijena. Sekundarne i tercijarne gline nastaju miješanjem i taloženjem kemijskih elemenata, a to su kalcij, magnezij i željezni oksid.

U osnovnoj školi koristi se na satu Likovne kulture lončarska glina, odnosno ilovača. Kvaliteta lončarske gline određuje se prema boji. Kvalitetna glina je sive, svijetlosive, žute i plave boje, dok manje kvalitetna glina u sebi ima više željeznog hidroksida njena boja je smeđa, žuta ili crvena. (Jakubin, 2001.) Kako bismo koristili glinu, za početak moramo maknuti sav višak koji se nalazi u samoj glini, a to su kameni, komadići drva ili korijeni. Nakon toga glina se prije samog oblikovanja mora dobro rukama mijesiti sve dok se ne počne lijepiti za dlanove i tada je spremna za oblikovanje.

Kod rada s glinom ne koristi se puno vode zbog toga što korištenjem previše vode nastaje blato, glina postaje skliska te nije podatna za daljnje modeliranje. Vodu koristimo isključivo za zaglađivanje ili u slučaju kada se ruke osuše. Glina se cijeni u kiparstvu zbog karakteristike plastičnosti. „*To je sposobnost gline da s vodom stvara tjestastu masu koja se može oblikovati. Oblikovani predmeti gube sušenjem dodatnu vodu, zadrže oblik, umanjuju vodu i dobivaju čvrstoću.*“ (Tanay, Kučina, 1995; str. 72.) Osim plastičnosti važna karakteristika gline je i vatrostalnosti, što znači da glina pri visokim temperaturama ne omekša. Predmeti modelirani od vatrostalne gline na visokim temperaturama ne mijenjaju svoj oblik, a vatrostalni materijal je onaj koji je izdržao do 1600 Celzijevih stupnjeva, a da pritom nije omekšao. (Tanay, Kučina, 1995.) Glina ima mekana plastička obilježja koja omogućuju raznoliku obradu površine oblika. Površina gline može također biti raznolika, od glatkih do različitih hrapavih površina. Glinena površina može se oblikovati raznim likovno tehničkim pomagalicama (npr. štapići, čačkalice...) te tim pomagalicama ostvarujemo (ubadanjem, utiskivanjem, grebanjem i slično) teksture različitih plastičkih grafizama. (Jakubin, 2001.) Pod pojmom likovno tehničkim pomagalicama smatraju se, kako navodi Huzjak u svom udžbeniku „Moje boje 5“, kiparski drveni ili plastični nožići (tzv. modelirke).

4.5. Alati za oblikovanje gline i načini modeliranja

Callaway i Kear u svojoj knjizi *Teaching Art and Design in the Primary School* govore o različitim alatima za oblikovanje gline.

Prsti su najbolji alat za početak oblikovanja gline. Posebni alati su dostupni, no moguće je improvizirati toliko dugo dok improvizacija služi svrsi.

Alat za rezanje i rezbarenje: tupi noževi, žlice različitih veličina, različiti rezači.

Modeliranje gline može se vršiti s lopaticama, štapićima od lizalica, komercijalnim drvenim ili plastičnim setovima, tupim noževima, malim ili velikim metalnim ili drvenim žlicama, malim komadićima drveta.

Alati za teksturu: vilice, okrugle i četvrtaste kratke šipke za klinove, zupčanci, mali poklopci, čvrst rub kutije šibica, prazni spremnici za ljepilo.

Alati za valjanje: stari drveni valjci, presjek metalne cijevi, drveni blokovi.

Slika 11. Alati za oblikovanje gline

Osnovna tehnika rada glinom zove se modeliranje, odnosno oblikovanje. Oblikovati se mogu puna plastika i reljefi. (Jakubin, 2001.) Jakubin u svojoj knjizi *Likovni jezik i likovne tehnike* navodi da se modelirati može na nekoliko načina, a to su:

a) modeliranje od jedne glinene mase

Uzima se jedan komad gline te se on oblikuje gnječanjem, savijanjem, izvlačenjem mase, utiskivanjem, prošupljivanjem...

b) oduzimanjem od mase

u ovom slučaju prvo se izradi određeni oblik te se od njega oduzimaju određeni dijelovi, izrezivanjem različitih oblika drvenim nožićem – daščicom možemo oduzimati masu te na taj način se dobiva udubljenja i prošupljenja. Volumen postaje raščlanjen, a prostor ulazi u njega, prolazi kroz njega te time postaje aktivni sastavni dio volumena.

c) dodavanjem odnosno građenjem oblika

modeliraju se manji oblici različitog likovnog karaktera i slažu se metodom građenja u jednu cjelinu. Prilikom spajanja moramo oblike čvrsto spojiti utiskivanjem gline ili dodavanjem na spojeve sitnih čestica gline koje utiskujemo ili utrljamo u spoj dva oblika.

Osnovni načini modeliranja mogu se kombinirati te se time dobivaju inovativni prostorno – plastični oblici.

Nakon što se modeliraju oblici u glini, suše se na zraku ili u sušionici. Suhi oblici podatni su za lomljenje i mrvljenje pa se dalje likovno tehnički dorađuju pečenjem u keramičkim pećima. Pečenje gline odvija se na 900 stupnjeva Celzijevih. Nakon pečenja, glina je crvene boje i sjajne površine te ima veliku tvrdoću i pečena glina naziva se terakota. Prilikom sušenja i paljenja oblika modeliranih glinom, ti oblici mogu izgubiti svoj prvobitni oblik zbog toga što se smanjuje volumen.

Glina se sprema da se zamota vlažnom krpom i najlonskom vrećicom da se ne skruti.

4.5.1. Zdravlje i sigurnost u radu s glinom

Kada je glina suha, ona je podosta praškasta i otrovna te je bitno da se pozornost posveti tome da je nitko ne udahne. Nitko s respiratornim problemima ne smije pospremati radno mjesto nakon rada s glinom. (Callaway, Kear 1999.)

5. DJEČJI LIKOVNI RAZVOJ U PODRUČJU MODELIRANJA

Kroz istraživanje, različiti autori različito su definirali faze likovnog razvoja kod djece. Likovni razvoj djeteta, prema Herceg, Rončević, Karlavaris, dijeli se u 6 faza, a

započinje prvom fazom koja obuhvaća razdoblje od jedne i pol godine do tri godine. To je faza izražavanja primarnim simbolima gdje djeca povlače jednostavne crte ravne ili kružne. Druga faza je faza izražavanja složenim simbolima, od tri i pol godine do pet godina, karakteriziraju je objekti s najjednostavnijim elementima. Treća faza je faza razvijene sheme obuhvaća period od pete do osme godine života. „*Prvobitna shema prikazivanja čovjeka i objekata upotpunjuje se mnogim detaljima na glavi: uši, kosa, obrve, vrat, a na tijelu: debljina nogu i ruku, odjeća, obuća, nakit, ukrasi i drugo.*” (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010; str. 54.) Ovim prikazima djeca obično prikazuju i ono što vole na prikazanoj osobi. Faza oblika i pojava obuhvaća period od osme do desete godine života. „*Djece figure i objekte prikazuju na realniji način. Djeca u ovoj fazi većinom prikazuju profil, pokret i osnovni prostorni odnos.*” (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010; str. 54.)

Grgurić i Jakubin u svojoj knjizi *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* navode da je u većini sistematizacije dječjeg likovnog izražavanja uočljiv osnovni Linquetov model koji sadrži tri faze, a to su: faza šaranja, kao početnog likovnog izražavanja, faza dječjeg, odnosno intelektualnog realizma, kao početak namjernog prikazivanja i faza vizualnog realizma, gdje djeca napuštaju dječji realizam.

Faza šaranja je do četvrte godine i dominira psihomotorički i osjetilni djetetov doživljaj i užitak pri povlačenju linija, a prikazivanje okoline dolazi na završetku faze kao slučajno postignut crtež gdje dijete uočava sličnost s nekim predmetom i crtežu daje ime.

Belamarić u svojoj knjizi *Dijete i oblik* govori da je sposobnost likovnog stvaranja i izražavanja urođena svim ljudima. Sposobnost likovnog stvaranja javlja se kao rezultat individualnog likovnog rada koji pretpostavlja individualna viđanja, poimanja, ideje, pronalaženje i stvaranje vlastitih oblika kojima će svoje ideje izraziti. (Belamarić, 1987.)

Djeca u prvim susretima s glinom pokazuju veliko zanimanje za materijal zbog toga što je oblikovanje u glini blisko djeci. Također, glina je djeci zanimljiva iz razloga što se jedan komad gline može smanjivati, povećavati... Djeca glinu mijese, gnječe, plješću po njoj, spoznaju da glinu mogu valjati, stanjivati, otkidati... (Belamarić, 1987.) Nakon što djeca ispune potrebu za taktilnim iskustvom s glinom, počinju stvarati prve oblike, svaki oblik djetetu postaje simbol za neki konkretan oblik, pojam ili pojavu od kojeg će stvarati neku veću cjelinu. Oblici izrađeni u glini kod djece u razdoblju od 5 do 6 godine i starije djece postaju određeniji, čvršći te svojim proporcijama se približavaju stvarnim vizualnim vrijednostima. (Belamarić, 1987.)

Za fazu dječjeg realizma koja se javlja u razdoblju od četiri do deset godina, posebnost je da se pokušava prikazati okolina. Ta faza dijeli se na ranu i kasniju fazu dječjeg realizma. Rana faza od četiri do šest godina je faza sheme ili neuspjelog realizma, okolina je predstavljena, ali s osobnog stajališta te ima naglašene emocijske elemente i detalje. Kasnija faza je od šest do jedanaest godina i to je faza intelektualnog realizma. Prikazuje se okolina, ali dijete prikazuje da mu je poznato bogatstvo sadržaja, informacija i spoznaja, ali i predmeta i njihovih obilježja. Faza vizualnog ili optičkog realizma javlja se u dobi od jedanaest do četrnaest godina. U toj fazi dolazi do zanemarivanja znanja o predmetima i njihovim objektivnim odnosima. (Grgurić, Jakubin, 1996; str. 30.-31.) Faze razvoja djeteta samo su okvirne i mijenjaju se kod djece tijekom vremenskih razdoblja, no svi autori se slažu da faze postoje i da su raznovrsne.

Djeca u primarnom obrazovanju nalaze se u fazi grupe (Hurlockova), u tom periodu kod djece se javlja jaka želja da ih sredina prihvati i da budu uključeni u društveni život razreda. Ovo razdoblje je neophodan dio razvojnog procesa i važan korak u socijalnoj interakciji. Javljaju se početci apstraktnog mišljenja, a sposobnosti likovnog izražavanja su veće. Još uvijek prisutna je i mašta koja je vrlo snažna te ostavlja jake tragove na dječje emocije i postupke. Kod stvaranja ljudskog lika pojavljuje se profil, pokret i veća vizualna objektivnost u prikazu životnih sadržaja. Pojavljuju se individualna rješenja za pojedine objekte, ljudske figure. Na likovnim radovima u ovoj fazi važno je vertikalno-horizontalno. U ovoj fazi djeca povlače crtu hrabro, crtež nastaje odlučnim potezima, punim napetosti i svježine. Učenici slikaju plošno te nema privida volumena uporabom svjetla i sjene. (Grgurić, Jakubin, 1996.)

Glina kao materijal u ovom razdoblju vrlo je značajna. Glina se dobro podvrgava istraživanju i manipulaciji zbog trodimenzionalnog karaktera i plastičnosti. Djeca uživaju u procesu, a gotov proizvod je u drugom planu. Postupak modeliranja glinom omogućuje stalnu i kontinuiranu promjenu oblika. Usporedba trodimenzionalnih kvaliteta gline s prostorom u prirodi mogla bi u ovom razdoblju rezultirati pokušajem izrade maketa što ne spada u kreativne aktivnosti, već u razvoj tehničkih vještina. (Lowenfeld, 1947.)

Neke pojave koje vidimo u dječjim crtežima, reflektiraju se i u području modeliranja gline djece u toj fazi. Tako primjerice kod pojave „crtanje glinom“, crta postaje glineni valjčić, ploha je glinena pločica, a mrlja je otkinuti komad gline nalijepljen na plohu. Što se tiče obrade glinene površine, mlađa djeca će površinu ostaviti neobrađenu, rustikalnu, grubu,

a više će biti zaokupljena građenjem volumena i načinima kako povezati i spojiti elemente, osim ako im se ne zadaje zadatak vezan prvenstveno za istraživanje i izražavanje teksture.

Tijekom ovog razdoblja dječje sposobnosti su vrlo raznolike. Djeca rastu, razvijaju vještine i postaju snažnija, što im daje priliku da postaju samostalnija. Djeca prelaze na prirodniji oblik izražavanja, iako je ono daleko od vizualnog prikaza. Djeca steknu oko za detalje, ali izgube osjećaj za pokret pa se na prikazima ljudskog lika može vidjeti ukočenost. Djeca počinju koristiti druge načine izražavanja kako bi pokazali naglašenost, kao na primjer, gomilanje detalja na značajnim dijelovima. Dijete postepeno prestaje ovisiti o konkretnome te se počinje baviti apstraktnim konceptima. Likovno izražavanje nije samo prikaz objekata, već reakcija i izraz koncepata tih objekata. Dijete ove dobi počinje razmišljati socijalno, uzimati u obzir tuđa razmišljanja i stavove, ali se teško udaljava od egocentričnog razmišljanja. U ovom periodu važno je stimulirati njihovo promišljanje i omogućiti im prilike za istraživanje prirodne ljepote materijala iz okoliša. To podrazumijeva razvijanje osjećaja za različitost kamenja, kamenčića, školjaka, kore drveta, mahovine – svih prirodnih bogatstava. Djeca ove dobi sakupljaju različite stvari. Osvješćivanje odlika materijala izrazito je važno, djeca dok su sama, improvizirano kombiniraju materijale u kombinacije koje nisu nužno korisne. Za ovo doba karakteristično je odmicanje od sheme, percipiranje i opažanje promjena u okolišu. Treba se naglasiti da u tom razdoblju nema procjene vrijednosti u raspravi različitih stadija razvoja djece. Cilj je razumjeti te razlike i postati osvješteniji prema velikom rasponu likovnog izražaja. (Lowenfeld, 1947.)

Slika 12. Dječje izražavanje glinom

Faze su stepenice u razvoju dječjeg likovnog izraza te se razvoj obično prati na način da se uočavaju novi elementi linija, oblika i boja, prostora ili kompozicije. Unutar jedne faze, odnosno stadija može biti više razina i teško je odrediti gdje koja faza počinje, a gdje završava. Razvojni put svakog djeteta je kontinuiran, no brzina razvoja različita je za svakoga. (Karlavaris, Kelbli, Stanojević-Kastori, 1986.)

6. KREATIVNOST

Kreativnost se u ovom radu spominje u okviru realizacije aktivnosti u tehnici gline i glinamola. Kroz radove učenika prvog i četvrtog razreda gledao se kreativan pristup u osmišljavanju i modeliranju kipova prema izmišljenoj riječi i izmišljenom liku.

„Kreativnost (hrv. stvaralaštvo) tvoračka je sposobnost koja može, ali i ne mora biti osobina darovitog pojedinca. Sam pojam kreativnosti obilježen je dvojbama u shvaćanju i definiranju pojma; ipak, kao osobine kreativnosti uzimaju se dva elementa. 1. Kreativni pojedinac uočava, vidi, doživljava, kombinira stvari i pojave na nov, svjež, neuobičajen način; 2. Kreativni pojedinac proizvodi nove neuobičajene, drukčije ideje i djela.” (Huzjak, 2002; str. 31.) Poučavanje likovne kulture je važno jer je vrlo složeno te se ta složenost odvija u raznim oblicima teorije i prakse, odnosno sveprisutna je. Umjetnost u općem obrazovanju prirodni je okvir za kreativnost te se kreativnost smatra jednom od najvažnijih obilježja ljudske vrste. Kreativnost se temelji na mašti, može se razvijati igrom koja je zasnovana na fantaziji tijekom ranijih godina života, no može se razvijati neizravno, promatranje svijeta na inteligentan, precizan i estetski način slobodom izražavanja u skladu s interesima pojedinca, osjećajima i potrebama. (Zečević, 2020.)

Provedeno je istraživanje o tome koje aktivnosti učenici vežu uz pojam kreativnosti. Perić u svom istraživanju govori kako su to aktivnosti u kojima učenici nešto novo rade, stvaraju, a istovremeno se zabavljaju (ples, pjevanje, crtanje...). Dobiveni rezultati pokazali su da je u poticanju kreativnosti nezaobilazna uloga učitelja koji mora biti dobar komunikator, otvoren za nove ideje te da istovremeno usmjerava učenike. (Perić, 2013.)

Brojni su se autori pozabavili definicijom kreativnosti i kreativnog rada. E.Fromm govori da je korijen kreativnog rada u sposobnosti čuđenja koju imaju djeca te je puno koriste u igri. Kerschensteiner govori da emocije svojim intenzitetom obilježavaju početak kreativnog rada. (Grgurić, Jakubin, 1995.) *„Karlavaris pojmom kreativnost obuhvaća splet obilježja*

intelekta i osobnosti, motivacije emotivnosti i drugih faktora koji u svojoj koncentraciji i usmjerenosti predstavljaju osnovu stvaralaštva. Kreativnost je i sposobnost povezivanja dosad nepovezanih informacija i na taj način iznalaženja novih rješenja.“ (Grgurić, Jakubin, 1995; str. 79.) Tijekom povijesti postavljala su se brojna pitanja vezana uz kreativnost te su se brojni znanstvenici, psiholozi time bavili i provodili različita istraživanja. Istaknuo se američki psiholog Guilford koji je pokušavao odgovoriti na pitanja što je kreativnost, čemu odgovara, kako prepoznati i kako razlikovati te prepoznati kreativne od nekreativnih ljudi. Guilford je proveo eksperimentalna istraživanja i došao do zaključka da se konvergentno mišljenje razlikuje od divergentnog mišljenja. Za konvergentno mišljenje smatra se da je to mišljenje koje ima pravac u utvrđenim okvirima, odnosno konvergentno mišljenje vodi prema jednom jedinstvenom rješenju i često se primjenjuje u testovima inteligencije gdje se traži samo jedan odgovor koji je točan pa nema mjesta originalnosti. Razlika u divergentnom mišljenju je u tome što divergentno mišljenje ima pravac prema različitim izborima odgovora te dolazi do izražaja maštovitost i originalnost. U životu nam je potrebno i divergentno i konvergentno mišljenje te se ona kao takva nadopunjuju. Guilford je divergentno mišljenje podijelio na: 1) redefinicija, 2) osjetljivost za probleme, 3) fluentnost, 4) originalnost, 5) elaboracija, 6) fleksibilnost. Grgurić i Jakubin u svojoj knjizi navode da kreativnost obuhvaća dva pojma koja nisu ista, a to su proces i produkt. Kada se govori o dječjem likovnom izražavanju onda se očekuje kreativan proces, a u manjoj mjeri se očekuje kreativno realiziran likovni produkt. Likovnu kreativnost treba razvijati redovito, a likovne probleme učenicima treba staviti problemski. Dijete većinom izražava ono što ga zanima u trenutku te je dijete zaokupljeno samim procesom.

Kreativnost prepoznajemo prema osam kriterija koje su sastavili Guilford i Lowenfeld (1958.):

1. Osjetljivost za probleme
2. Sposobnost da se sačuva stanje prijemčivosti za utiske i ideje
3. Pokretljivost u reakcijama
4. Originalnost
5. Sposobnost preoblikovanja
6. Sposobnost analize i apstrakcije
7. Sinteza
8. Koherentna organizacija.

Brojni psiholozi, uključujući Freuda, Crutchfielda, Taylora, istraživali su povezanost kreativnosti i ličnosti, odnosno u kojoj mjeri su povezane kreativnost i inteligencija. Torrence je zaključio da kreativnost i inteligencija nisu međusobno povezane te da su muška i ženska djeca podjednako kreativna. Djeci treba prepustiti slobodan razvoj, bez usporavanja i ograničavanja u njihovim idejama, važno je da dijete iznese svoje ideje i unutarnje osjećaje.

Savjeti za poticanje kreativnosti kod učenika:

- a) Umješno i samostalno stvaranje ideja
- b) Slobodnom komunikacijom s učenicima provjeravati učeničke ideje, misli, likovne proizvode
- c) Prihvatiti i cijeniti učenikove ideje i originalna rješenja
- d) Ne podcjenjivati učeničke ideje
- e) Alternativnim pitanjima potaknuti učenike na inovativna rješenja
- f) Omogućiti učenicima varijacije na istu temu
- g) Ohrabriti učenike
- h) Istaknuti originalno i kreativno rješenje, imati pozitivan stav prema svim učenicima i poticati ih
- i) Zainteresiranim učenicima pružiti priliku za raznoliki materijal i tehnike (dodatne likovne aktivnosti)
- j) Organizirati s učenicima posjete muzejima i razgovarati. (Grgurić, Jakubin, 1995.)

7. NASTAVA LIKOVNE KULTURE U PRIMARNOM OBRAZOVANJU

Artikulacija sata Likovne kulture u primarnom obrazovanju sastoji se od pripreme, motivacije, najave zadatka, realizacije te analize i vrednovanja.

U pripremi vrši se podjela pribora, razmještaj stolova te demonstracija tehnike. U motivaciji je potrebno jasno definirati ciljeve i zadatke nastave, a motivacija mora biti prilagođena zadatcima, dječjim interesima, uzrastu, prostorno vremenskim uvjetima, a istovremeno mora biti zanimljiva, poticajna i otvorena. U motivaciji se učenicima nudi jedan ili više motiva koje će u svojem likovnom radu izraziti.. Ti motivi mogu biti vizualni, nevizualni ili su likovni i kompozicijski elementi poticaj sami po sebi.

Motivacija mora biti povezana s nastavnim metodama koje će se koristiti tijekom sata. Nastavne metode su: analitičko promatranje, metoda likovnog scenarija (temelji se na problemskog situaciji, a poticaj su likovni i kompozicijski elementi), metoda razgovora, metoda demonstracije, metoda rada s tekstem te usmenog izlaganja (pripovijedanje, opisivanje s naglaskom na likovnost, razlaganje likovne strukture i tumačenje likovnog problema, građenje, kombiniranje, variranje i razlaganje). Analitičko promatranje bazirano je na analizi likovnih problema na stvarnosti. Metodu razgovora čine dijalozi, a pitanje i odgovor su osnovni način metode. Bitno je ostvariti pozitivno ozračje između učitelja i učenika. Metoda demonstracije je način pokazivanja onog što se doživljava percepcijama. Metoda rada s tekstem obuhvaća čitanje teksta kako bi se pisani sadržaj likovno izrazio. Kod građenja se elementi slažu jedan do drugoga u različitim smjerovima. Kombiniranjem spajaju se različiti likovni elementi. Kod variranja se motiv ili likovni element slaže na različite načine. Razlaganjem se gotove strukture rastavljaju i ponovno sastavljaju u nove likovne vrijednosti. Na satu Likovne kulture istodobno se primjenjuje više nastavnih metoda kako bi proces vizualno likovnog odgoja bio dinamičan i kreativan.

U motivaciji dolazi do poticanja dječjeg stvaralaštva. „*Put na kojem bi se djetetove stvaralačke mogućnosti kontinuirano podsticale na svim uzrastima pretpostavlja kvalitativno bogatstvo motivacijskih sadržaja koji bi obuhvatili:*

- a) *realnost životnog, prirodnog i društvenog okvira,*
- b) *realnost likovnih medija i strukturalne vrijednosti likovnih elemenata u njihovim kompozicijskim varijantama,*
- c) *područje unutaršnjeg svijeta,*
- d) *likovno-tehničke postupke unutar zahtjeva što ih postavljaju pojedine likovne discipline.*” (Grgurić, Jakubin, 1996; str.101.)

Kreativnost se u razrednoj nastavi može poticati razgovorom, zajedničkim radom, postavljanjem neobičnih pitanja i ideja, prihvaćanjem učeničke inicijative te različitih rješenja i pristupa. Odnosno, potrebno se odmaknuti od nečeg što je svakodnevno, uobičajeno i poznato i potrebno je krenuti prema neobičnom, nesvakidašnjem i inovativnom, pokazati učenicima da su njihove ideje vrijedne. Važno je pokazati interes za učeničke ideje na način da se ideje prihvate, pitati učenike da govore nešto više o tim idejama i isprobati inovativne prijedloge učenika te se na taj način daje pozitivnu povratnu informaciju učenicima. (Zečević, 2020.) Kako se stvaralaštvo može poticati, tako se može i vrlo lako omesti. Do ometanja

stvaralaštva dolazi kada se učenicima ispravljaju radovi, ne prihvaćaju ideje, izrađuje se umjesto njih, prikazuju i vode se učenici šablonskim pristupom, čestim upozoravanjem na urednost ili komentiranjem kako rad nije dobar. Isto tako, važno je biti oprezan kod vrednovanja učeničkih radova. Svaki učenik izradit će rad kako ga je zamislio što je i cilj da bi se potaknulo dječje stvaralaštvo. Lošim vrednovanjem rada negativno se utječe na učenika jer se ne prihvaća njegova zamisao i ideja što može rezultirati odustajanjem od likovnog izražavanja i korištenjem šablona u daljnjem radu.

Kod najave zadatka važno je naglasiti što će se raditi, čime i kako. Učitelj u realizaciji obilazi učenike, potiče ih i pojašnjava, to je glavni dio sata u kojem učenici rade prema vlastitom vizualno likovnom doživljaju i likovno-tehničkim mogućnostima. U završnom dijelu sata analiziraju se i vrednuju likovni procesi i produkti. Izlažu se dječji radovi, vodi se razgovor o realiziranim likovnim problemima na temelju djela svakog pojedinog učenika te je potrebno razgovarati o realizaciji.

Sat Likovne kulture potrebno je organizirati na način da se potaknu dječje likovne sposobnosti, a to podrazumijeva adekvatnu motivaciju. (Grgurić, Jakubin, 1996.)

8. PRAKTIČNI DIO ISTRAŽIVAČKOG RADA

Istraživanjem se željelo kroz likovne aktivnosti kod učenika potaknuti kreativan pristup u realizaciji aktivnosti. Zadatci su bili vezani uz nevidljivu stvarnost i zamišljanje na temelju pročitane priče. U istraživanju su sudjelovali učenici III. osnovne škole Čakovec. Likovne aktivnosti provedene su u prvom i četvrtom razredu. Na satu, kod realizacije prve aktivnosti na temu „Izmišljena riječ kao poticaj“, sudjelovalo je 22 učenika četvrtog razreda te 13 učenika prvog razreda, dok je kod druge aktivnosti, „Izmišljen lik kao poticaj“, sudjelovalo 18 učenika četvrtog razreda. Učenički radovi su promotreni, grupirani prema zajedničkim karakteristikama i analizirani.

8.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj istraživanja bio je potaknuti kreativan pristup učenika kroz likovne aktivnosti u dva slučaja. U prvom slučaju učenicima su se zadavali zadatci koji nisu vezani uz vidljivu stvarnost, a u drugom slučaju učenike se navodilo na zamišljanje na temelju priče.

Na temelju postavljenih ciljeva postavljena su istraživačka pitanja:

- 1) Na koji način će učenici uspjeti pretvoriti izgovorenu i zapisanu riječ u područje vizualnog te kako će izgledati radovi?
- 2) Kako će se snaći u postupku prevođenja iz lingvističkog i zvučnog u vizualno te postoje li sličnosti u radovima s obzirom na način izgovaranja riječi (duge, kratke, rastegnute riječi) i kakvi su ti radovi?
- 3) Može li se na temelju radova zaključiti radi li se o starijim ili mlađim učenicima te u kojim segmentima je to vidljivo?
- 4) Hoće li učenički uradci biti kreativni i maštoviti ili će učenici mehanički i bez mašte osmišljavati i modelirati svoje kipove?
- 5) Hoće li učenici shvatiti što znači drugačija, neobična proporcija te kako će se te proporcije manifestirati u radovima?
- 6) Hoće li kipovi unatoč iskrivljenim proporcijama biti skladni i uravnoteženih dijelova ili će se pojaviti problem sa statikom?
- 7) Možemo li kod učeničkih radova uočiti sličnost s motivacijskom pričom ili će učenici raditi prema zamišljanju, neovisno o opisu u motivacijskoj priči?

8.2. Uzorak istraživanja

Ispitivanjem je obuhvaćeno ukupno 33 učenika osnovne škole. Od toga dvadeset učenika četvrtog razreda i trinaestero učenika prvog razreda. Istraživanje je provedeno u III. osnovnoj školi Čakovec. Najprije je provedeno istraživanje s učenicima četvrtog razreda, a potom s učenicima prvog razreda.

8.3. Metodologija istraživanja

Istraživanje se temelji na proučavanju učeničkih radova te je za te potrebe korištena kvalitativna analiza.

„Kvalitativno istraživanje je interpretativni, multimetodski pristup kojim se proučavaju ljudi u njihovu prirodnom okruženju. Cilj kvalitativnih istraživanja je analiza i interpretacija različitih nenumeričkih podataka, npr., riječi, slika i dokumenata. Na temelju tih nenumeričkih podataka nastoji se izvući neodređena poruka i smisao. Kvalitativno istraživanje vrši se u prirodnom okruženju u kojem rade i žive ispitanici te dolazi do spoja informacija prikupljenih od ispitanika i o ispitanicima s

opažanjima i interpretacijama istraživača, jer jedni i drugi aktivno sudjeluju u istraživačkom procesu.“ (Mejovšek, 2013; str. 161.)

U ovom istraživanju kvalitativno su se analizirali i uspoređivali dječji likovni radovi. Podatci su prikupljeni realizacijom likovnih aktivnosti učenika te je krajnji produkt fotografiran i kasnije grupiran prema određenim karakteristikama (npr. voće u košari, zanimljivi radovi, razgranate forme, radovi koji su neartikulirani, elementi životinjskoga, igre proporcijama tijela, maštoviti radovi,) Nakon grupacije slijedilo je temeljito proučavanje i opisivanje radova. Smisao provedbe kvalitativnog istraživanja bio je odgovoriti na istraživačka pitanja te dobiti povratnu informaciju o realizaciji cilja ovog istraživanja.

Likovne aktivnosti provedene su tijekom veljače 2021. godine. U dogovoru s ravnateljicom i učiteljicama prvog i četvrtog razreda osnovne škole. Likovne aktivnosti provedene su u trajanju od 3 školska sata, dva sata održana su u četvrtom razredu u različitom vremenskom razdoblju, a jedan sat u prvom razredu. Organizacija likovnih aktivnosti: prvi sat u četvrtom razredu učenici su modelirali glinom izmišljenu riječ kao poticaj, drugi sat su učenici prvog razreda glinomolom modelirali izmišljenu riječ kao poticaj, a treći sat učenici su modelirali glinom izmišljeni lik kao poticaj. Satovi su održani u vremenskom razdoblju od tri tjedna.

9. PRVA AKTIVNOST „IZMIŠLJENA RIJEČ KAO POTICAJ“

U prvom zadatku „Izmišljena riječ kao poticaj“ radi se o načinu rada prema izmišljanju. Učenici su trebali izmisliti nešto što ne postoji, u ovom slučaju riječ za koju nikada nisu čuli.

9.1. Jezično-likovni transfer

Komunikacija je dekodiranje dogovorenih znakova. Jezičnost kao semiološki termin može se odnositi na sve znakovne sustave koji udovoljavaju zahtjevu dviju jezičnih osi: paradigmatškoj i sintagmatškoj. Paradigme su znakovi, a sintagme su sustavi, sintakse, pravila po kojima se znakovi raspoređuju. Jezičnost obuhvaća osjetilni jezik, verbalni jezik i matematički jezik. U Hrvatskom jeziku glasovi i slova povezani gramatičkim pravilima čine artikuliranu rečenicu. U Likovnoj kulturi likovni elementi povezani kompozicijskim načelima tvore artikuliranu „rečenicu“. U Hrvatskom jeziku različito nabacana slova ili glasovi bez

gramatike nemaju smisla, tako u Likovnoj kulturi različito nabacane crte, mrlje ili boje bez kompozicijskih sintaktičkih pravila nemaju likovnog niti estetskog smisla. Jezičnom upotrebom paradigmi i sintagmi omogućeno je stvaranje korelacija više razine između nastavnih predmeta, tzv. strukturna korelacija. Kod strukturne korelacije, kroz nastavne satove provlačimo sadržajni pojam, npr. simetrija, ritam, linija... Odnosno, na taj način se želi navesti djecu da se iz jednog jezičnog sustava izraze u drugom jezičnom sustavu. Saussure znak dijeli na označenika i označitelja. Označitelj je riječ, zapravo akustička slika, a označenik je pojam na koji se taj naziv odnosi. Označitelj je interpretator označenika. Primjerice slika bez teme (apstraktna slika) je označenik koji nema označitelja, no zapravo označitelj su boje i tonovi te slike. Primjerice, pojam znaka, znak kao izgovorena i napisana riječ, koja se u strukturnoj korelaciji pretvara u trodimenzionalnu formu. Pritom se ritam izgovaranja riječi i izvođenja pokreta mogu reflektirati kroz formu (razvučena riječ može se reflektirati linijski istanjenim masama). (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/semiologija.htm>)

Kao primjer takvog jezično-likovnog transfera može se navesti likovna aktivnost koju je Dobrila Belamarić provela s djecom vrtićke dobi „Taram, baram, beca“. Djecu je prvo upoznala s brojalicom „Taram, baram, beca“ i zadatak djece je bio da naprave 2 tarama, 2 barama i 2 bece. To su riječi bez značenja kao što su učenici izmišljali riječi u aktivnosti „Izmišljena riječ kao poticaj“. Taram, baram i beca su označitelji, a djeca su trebala modelirati označenik koji ne postoji s obzirom da je riječ o riječima koje nemaju značenje. Neka djeca postavljala su pitanja što je taram i tražila dodatna objašnjenja, dok je većina odmah započela s radom. Odgovori koje su djeca dobivala bili su „Taram je Taram“ čime se djecu pokušalo potaknuti da se oslone na svoje mogućnosti. (Kroflin, Nola, Posilović, Supek, 1987.)

Slika 13. "Taram, baram, beca", dječji rad

U likovnoj aktivnosti „Taram, baram, beca“ djeca su se oslanjala na zvuk i na ritam riječi. Kao zaključak likovne aktivnosti spoznalo se da za djecu ne postoji apstraktno zbog

toga što u svemu oko sebe pronalaze smisao i povezanost. Govorno-likovni transfer u aktivnosti „Izmišljena riječ kao poticaj“ vidljiv je na sljedeći način. Već je spomenuto da se znak sastoji od dva dijela, a to su označenik i označitelj. U ovom slučaju, označitelj je izgovorena i napisana riječ koju su učenici izmislili. Primjerice „Gelab“, no tu riječ ne možemo zamisliti, stoga su učenici izmišljali u području volumena. Učenici su zapravo pokušali modelirati označenik, odnosno nešto što bi mogli povezati s riječju koja je izgovorena. U aktivnosti „Izmišljena riječ kao poticaj“ učenici su se oslanjali na ritam riječi i pokret.

9.2. Likovne aktivnosti-motivacija

Aktivnosti „Kreativne igre glinom – izmišljena riječ kao poticaj“ provedene su u 4.a i 1.b razredu III. osnovne škole u Čakovcu. U 4.a razredu je 23 učenika, a u 1.b razredu je 18 učenika, no na satovima nisu bili prisutni svi učenici te je sudjelovalo 22 učenika četvrtog razreda i 13 učenika prvog razreda. Zadatak učenika bio je da u kratkom vremenu izmisle nekoliko riječi bez značenja te da zapišu te riječi na dobiveni papir. Učenici 4. i 1. razreda su u početku teško shvatili značenje pojma „bez značenja“ te je bilo potrebno detaljnije objasniti zadatak. Navedeno je nekoliko riječi sa značenjima npr. ploča, lopta... te su učenici razgovarali o tome koje je značenje tih riječi, čemu služe, odnosno za što se koriste. Nakon toga dao se primjer izmišljene riječi koja glasi „Olalidolo“ te su učenici upitani jesu li čuli za tu riječ i koje je značenje riječi. Svi su jednoglasno odgovorili da nisu čuli za tu riječ. Nakon toga učenici su shvatili zadatak te krenuli s osmišljavanjem riječi i zapisivanjem. Na licima učenika 4. razreda primijetilo se da razmišljaju što će napisati. Nekim učenicima je bilo vrlo lako te su u kratkom vremenu zapisali puno riječi, a neki učenici su zapisali svega jednu ili dvije riječi jer se nisu mogli dosjetiti.

9.3. Stvaralački proces

Učenici 1.razreda su krenuli odmah sa zapisivanjem riječi te su za razliku od učenika 4.razreda u vrlo kratkom vremenu zapisali jednu ili dvije izmišljene riječi na papir. Moglo se primijetiti kako učenici nisu dugo razmišljali što će zapisati, već su odmah nakon znaka „kreni“ zapisali riječi. Važno je napomenuti da podosta riječi nije bilo čitljivo.

Nakon što su učenici zapisali riječi, krenuli su s čitanjem. Neke od riječi učenika glasile su: „Iksemeno, „Rano“, „Gatef“, „Ašahmašah“, „Bosika“, „Fanazeut“, „Češkap“, „Imijamiš“... Trebali su izabrati jednu ili dvije riječi koju su zapisali i te riječi pročitati na

različite načine. Većinom su čitali brzo, polako te su rastegnuli riječi. Učenicima je ovo bilo vrlo zabavno jer je svaka riječ drugačije zvučala, neobično i smiješno. Većina ih se potrudila da dočaraju svoje izabrane riječi na različite načine kako bi zabavili ostatak razreda. U 1.razredu neki učenici s lakoćom su pročitali riječi, no većina je imala poteškoća s čitanjem (prvenstveno zbog toga što još nisu svladali u potpunosti čitanje ni naučili sva slova, a sada su morali i na različite načine pročitati što im je zadavalo poteškoće). Nakon čitanja uslijedilo je prikazivanje riječi pokretom (rukama, nogama, dijelom tijela, cijelim tijelom...). Pokretom se željelo djecu navesti na promišljanje i maštovitu realizaciju izmišljene riječi. Osim toga, pokret je vidljiv te se na taj način htjelo učenicima olakšati da napisanu riječ, koju su prije izgovorili, pretvore koracima u nešto vizualno (prvo pokretom tijela koji je već povezan s trodimenzionalnim formama, a nakon toga kroz apstraktan oblik). Pokretom su učenici izražavali svoje ideje kako su zamislili izmišljenu riječ. Aktivnost pokazivanja pokreta bila je učenicima najzanimljivija i najzabavnija. Svi učenici su pokazali kako su osmislili svoju riječ kroz pokret. Bilo je različitih prikazivanja, maštovitih i zabavnih, a ostatak razreda je uživao u gledanju svojih prijatelja i zabavljanju. Za razliku od 4.razreda, učenici 1. razreda bili su maštovitiji u prikazivanju pokreta. Primijetilo se kako ne razmišljaju previše kako da prikažu, već su odmah podizali ruke i željeli pokazati. U ovoj aktivnosti svi učenici su uživali, smijali se te tražili od svojih prijatelja da ponove pokretom riječ.

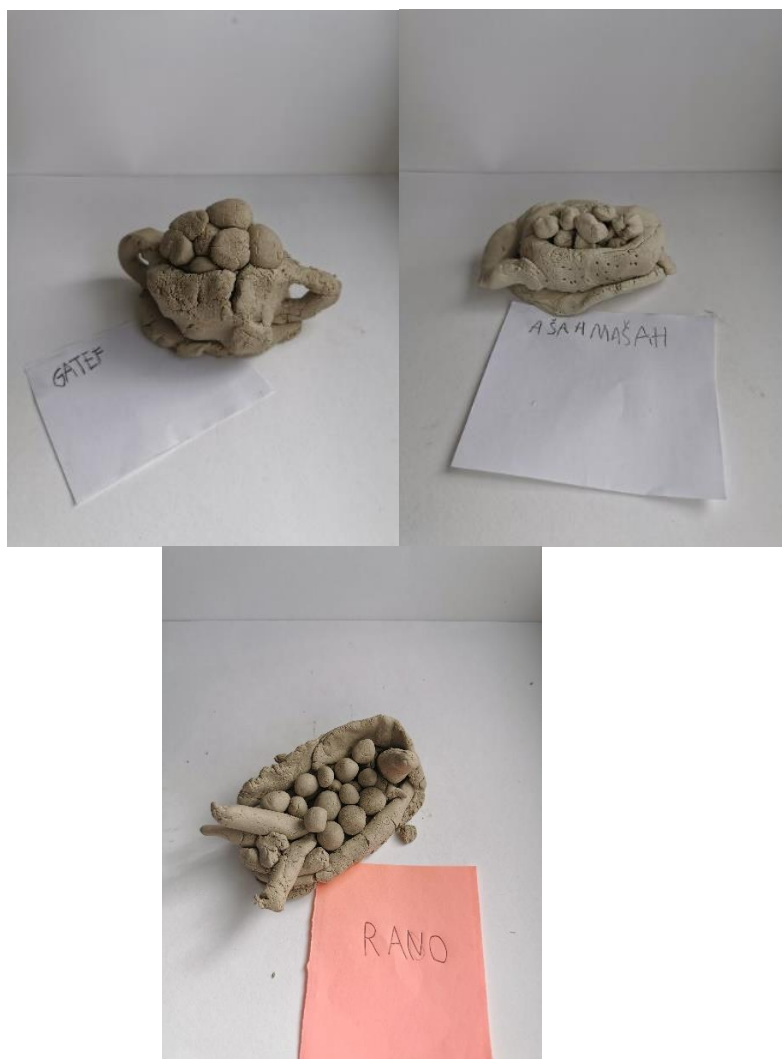
Učenici 4.razreda radili su tehnikom gline, a učenici prvog razreda radili su u tehnici glinamola. Tehnika gline i glinamola učenicima je bila poznata. Ukratko je ponovljeno o radu s glinom i glinamolom kako bi se učenici prisjetili. Spomenuto je da se glinu/glinamol može valjati, spljoštiti, udubiti, ispupčiti, prošupljiti... Moglo se primijetiti u 1.razredu da učiteljica, kako je i sama kazala, podosta radi s tehnikom glinamola i plastelina. Problem se javio kod nekih učenika koji su imali stari glinamol te se on jako teško oblikovao i raspadao se.

Učenicima je najavljen zadatak da trebaju modelirati izmišljenu riječ glinom. Napomenuto je da moraju modelirati na neobičan način, pokušati prikazati pokret kojim su prikazali riječ te da se ne vode šablonama.

9.4.Dječji likovni radovi i analiza radova

9.4.1. Prvi razred

9.4.1.1.Radovi kao voće u košari

Slika 14. "Voće u košari"

U ovim radovima vidljivo je da učenici nisu znali što bi s dobivenim komadom glinamola stoga su se vodili poznatim motivom. Zapravo su radili ono što im je poznato, odnosno sličan zadatak vjerojatno su već radili te im je to bila neka vrsta sigurnosti jer su to već isprobali. Primjećuje se da učenici nisu pokazali veliku razinu kreativnosti.

9.4.1.2.Zanimljivi radovi

Slika 15. "Zanimljivi radovi"

U ovim radovima primjećuje se maštovitost koju su učenici upotrijebili, vidljiva je inovativnost i neobičnost. Svi radovi nisu trodimenzionalni. Primjećuju se skulpture polegnute na plohu, koje ne stoje kao samostalni objekti. Ta pojava zove se crtanje glinom. Crtanje glinom obično traje dulje ako djeca ne rade često s glinom. Učenici su pomoću „valjčića“ različitih duljina i debljina simulirali crte te se može govoriti o volumenu. Svi radovi napravljeni su od manjih dijelova te spojeni u veću cjelinu. Na neki način, u ovim radovima naglašena je i tekstura, odnosno učenici su pokušali uključiti teksturu u svoje radove. Primjećuju se udubljenja (točkice) u svim radovima.

Učenici su radili tehnikom glinamola te im glinamol kao tehnika nije odgovarala. To je vidljivo u radovima koji izgledaju „izmučeno“, odnosno kao da se raspadaju zbog toga što glinamol brzo gubi plastičnost i brzo se počinje drobiti. Učenici bi možda i nastavili s oblikovanjem, no materijal nije više dozvolio.

9.4.2. Četvrti razred

9.4.2.1. Razgranate forme

Slika 16. "Razgranate forme"

U izmišljenim riječima, kod nekih učenika, primjećuje se da riječi nisu izgovorljive. U ovim radovima učenici su volumene kombinirali kao da se sastoje od različitih elemenata spojenih zajedno, odnosno modelirali su razgranate forme linijski istanjenim masama. Takve razgranate forme idu u prilog neizgovorljivosti riječi. Primjećuju se valjkasti oblici, linijski istanjene mase, različitih duljina i debljina te različito spojenih u cjelinu. Osim valjkastih oblika, primjećuju se i kuglice ukomponirane u cjelinu. Učenici su pokušali prikazati i teksturu točkicama, crticama te zaglađenim površinama. Vidljiva je određena razina kreativnosti u ovim radovima.

9.4.2.2. Radovi koji su nedefinirani

Slika 17. "Nedefinirani radovi"

U ovim radovima, učenici su spajali različite oblike, no nisu modelirali zanimljivu formu. Vidljivo je da učenici nisu znali što bi radili, kako bi pristupili izvršavanju zadatka. Osim toga, kretali su više puta ispočetka, neprestano mijenjali oblike te se na kraju hvatali motiva u kojem su sigurni, kretali su od poznatog motiva. Isto tako, vidljivo je da učenici nisu imali neku određenu ideju realizacije što ide u prilog lošijem snalaženju u novim situacijama.

9.5. Osvrt na radove

Većina radova učenika prvog razreda modelirana je na način da su se učenici vodili poznatim motivom jer im je to bila neka vrsta sigurnosti. Takvi radovi sačinjeni su od oblika poznate forme (npr. košara) u koju su stavljani modelirani sitniji oblici (kuglice). U tim radovima učenici nisu uspjeli pokazati svoju kreativnost i inovativna rješenja. No s druge strane, drugi učenici pristupili su zadatku neobično i inovativno te su prikazali maštovita rješenja izmišljene riječi. Kod većine radova primjećuje se pojava zvana „crtanje glinom“ gdje su učenici različitim oblicima valjčića simulirali crte i na taj način stvarali volumen. Učenici su pokušali prikazati teksturu točkama, udubljenjima, ispupčenjima, crtama. Pomoć je pružena učenicima oko njihovih zamisli na način da je objašnjeno da na tanke oblike ne mogu lijepiti teške i velike oblike i slično (kod toga je bila potrebna pomoć jer je učenicima bilo teško shvatljivo da moraju dobro rasporediti dijelove). Svi učenici su radili iz manjih cjelina veću.

Radovi učenika četvrtog razreda u aktivnosti „Izmišljena riječ kao poticaj“ uspješno su realizirani. Radovi su različiti i zanimljivi. Učenici su spajali manje dijelove u veću cjelinu te na taj način modelirali vlastite izmišljene riječi. Primjećuju se sitni detalji u radovima u kojima su učenici pokušavali „ukrasiti“ radove. Također, primjećuju se i razgranate forme u radovima kao kombinacija volumena na različite načine linijski istanjenim masama (valjkasti oblici, kuglice...). Učenici su se potrudili oko teksture. Tekstura je prikazana malim, velikim točkama, udubljenjima i ispupčenjima te tankim i debelim crtama... Poneki radovi djeluju neartikulirano te u je u tim radovima vidljivo da učenici nisu znali što bi izradili i kako bi pristupili zadatku. U tim radovima vidljivo je da se glina mijesila nekoliko puta, a da su učenici kretali od poznatog motiva. U radovima se može primijetiti da su učenici kombinirali na razne načine svoje izmišljene riječi.

Na temelju gotovih radova zaključuje se da su učenici prvog i četvrtog razreda uspješno realizirali pretvorbu izgovorene i zapisane riječi u područje vizualnog. Radovi su različiti i maštoviti te su učenici na različite načine oblikovali volumen u prostoru (apsolutna masa, linijski istanjena masa, udubljena i ispupčena masa). Učenici su se dobro snašli u postupku samog prevođenja lingvističkog i zvučnog u vizualno te se uvidjelo da u radovima nema sličnosti s obzirom na način izgovaranja riječi već su se učenici vodili vlastitim rješenjima. Na temelju radova zaključuje se gdje se radi o mlađoj, a gdje o starijoj dobi

učenika. To je vidljivo u načinu oblikovanja gline, stariji učenici ljepše su oblikovali glinu te vrlo malo radova izgleda „izmučeno“, dok su mlađi učenici puno puta mijesili glinamol, kretali ispočetka te radovi ostavljaju dojam izmučenosti materijala (izgled raspadljive smjese). Većina učeničkih radova kreativna je i maštovita, dok je nekolicina učenika modelirala objekte mehanički bez ideja.

9.6. Osvrt na likovnu aktivnost „Izmišljena riječ kao poticaj“

Svi učenici pokazali su visoku razinu motivacije za rad. Učenici prvog razreda krenuli su brže s radom, bez previše razmišljanja osmislili su riječi bez značenja, a još lakše ih pokazali pokretom. Učenici 4. razreda zadatcima su pristupili s više opreza te su više razmišljali i osmišljavali riječi i načine prikazivanja riječi pokretom. Za vrijeme rada u oba razreda vladalo je veselje i pozitivno ozračje. U prvom razredu učenici su postavljali brojnija pitanja, svaki korak koji su izradili željeli su pokazati učiteljici i pohvaliti se. Pitanje koje se često ponavljalo u prvom razredu glasilo je: „Učiteljice, je li ovo dobro?“ ili „Učiteljice, vidite što sam izradio/izradila.“ U 4.razredu učenici su više komunicirali međusobno i manje su svoje uratke željeli pokazati učiteljici, a više međusobno. U oba razreda učenici su komunicirali međusobno, dogovarali se i razmjenjivali svoje ideje, no nije bilo preslikavanja ideja drugih učenika. Učenici 4. razreda teško su se odvojili od šablonskog pristupa i trebalo je puno poticaja da se oslobode, dok su učenici u prvom razredu odmah krenuli prema apstrakciji bez puno poticaja da se oslobode.

Tijekom modeliranja glinom/glinamolom u oba razreda, učenici su međusobno razgovarali, promatrali radove svojih prijatelja, no nisu preslikavali radove. Svaki učenik je napravio rad prema svom zamišljanju što je pohvalno.

10. DRUGA AKTIVNOST „IZMIŠLJENI LIK KAO POTICAJ“

Aktivnost „Kreativne igre glinom-izmišljen lik kao poticaj“ provedena je u 4.a razredu III. osnovne škole u Čakovcu. U aktivnosti je sudjelovalo osamnaestero učenika.

Motiv za ovu aktivnost bio je nevizualan - izmišljeni lik. U aktivnosti „Izmišljeni lik kao poticaj“ koristio se način rada prema zamišljanju. Učenici su trebali zamisliti ono što postoji, bilo je potrebno da zamisle čovjeka (stvarno biće) neobičnih proporcija (zamišljali su

kako bi stvarni ljudski lik izgledao s naglašenim nekim dijelom tijela). Motiv je bio vizualan. Tijekom čitanja teksta učenici su u svojim glavama vizualizirali izgled lika.

10.1. Motivacija za likovnu aktivnost

Sat je započeo prikazivanjem reprodukcija Monument inrightfeet major - Todji Kurtzmana, grčkog kipa i Henry Moorea: Maquette for seatedwoman te Zavaljena figura. Razgovorom su učenici potaknuti na razmišljanje o reprodukcijama. Naglasak je stavljen na pitanja što prvo uočavaju na reprodukciji te što je neobično. Pitanja koja su postavljena učenicima su: *Što vidite na fotografiji? Što skulptura pokazuje? U kakvom je pokretu čovjek? Što ste prvo primijetili? Što je neobično? Jeste li čuli za riječ proporcija? Je li čovjek na fotografiji proporcionalan? Zašto?*

Slika 18. Prikazane reprodukcije

Reprodukcija Todijia Kurtzmana izazvala je oduševljenje i smijeh kod učenika. Bilo im je zabavno promatrati i razgovarati o reprodukciji. Učenici su odmah uočili razliku reprodukcija Kurtzmana i grčkog kipa.

S učenicima je obrađen pojam proporcije. Objasnjeno je da su proporcije odnosi veličina. Učenici se nisu prije sreli s pojmom proporcija te je bilo potrebno dodatno objašnjavanje. S obzirom da je motiv bio vizualan: izmišljen lik kao poticaj, učenicima je objašnjeno da se odnosi veličina „na čovjekovu tijelu najčešće izražavaju odnosom veličine glave prema ostatku tijela.“ (Huzjak, 2002; str.31.) Pokazavši fotografiju „Kurosa“, grčkog kipa, učenicima se govorilo da su tadašnje idealne proporcije bile 1:7, što znači da u jednog čovjeka stane 7 čovječjih glava. Disproporcija ili neproporcionalnost objašnjena je učenicima

- pojedini dijelovi tijela se ističu, odudaraju od skladnog i prirodnog odnosa dijelova tijela (primjeri Todjija Kurtzmana). Kako bi učenici lakše shvatili pojam proporcije i disproporcije, koristilo se usporedno promatranje. Paralelno su bile prikazane reprodukcije grčkog kipa i skulpture Todjija Kurtzmana. Učenici su uočavali sličnosti i razlike s obzirom na proporcije tijela.

Nakon promatranja reprodukcija i razgovora, pročitan je tekst s opisom izmišljenog lika Bruma. Prije čitanja, učenicima je rečeno da pažljivo slušaju i pokušaju vizualizirati izgled Bruma. Vidljiva je korelacija s nastavnim predmetom Hrvatski jezik. Međupredmetno povezivanje očituje se povezivanjem nastave književnosti i Likovne kulture. Metodički predložak kao polazište bio je tekst, a izmišljena priča glasi: *„Upoznajte Bruma. Brum je bio neobično stvorenje. Imao je tanku izduženu i zaobljenu glavu koja se nastavljala u široka ramena. Iz ramena nastavljale su se ruke, koje su od ramena bile debele i dugačke, a prema šakama su bile sve tanje i tanje, ali ne pretanke. Šake je imao uvijek pogrčene te su izgledale poput teniskih loptica. Brumov trbuh bio je okrugao, punašan i prošupljen u sredi, a po ostatku trupa imao je različita udubljenja i ispupčenja. Brum nije htio otkriti kakve ima noge, ali je rekao da su njegove noge jako neobične te je na vama da osmislite Brumove noge.“*

Cilj čitanja priče o Brumu bio je da učenici zamisle neobičan, odnosno nestvaran lik u svojim glavama te da uvide da postoji nešto drugačije, a slušanjem priče omogućena im je lakša vizualizacija lika neobičnih proporcija. Učenici su odlično vizualizirali izgled izmišljenog lika „Bruma“. Na pitanje kako su osmislili noge Bruma, odgovarali su kreativnim odgovorima (sitne noge, dvije desne noge, umjesto stopala lopte, umjesto nogu metle...)

10.2. *Stvaralački proces*

Zadatak učenika bio je zamisliti lik neobičnih, iskrivljenih proporcija tijela i modelirati ga u tehnici gline. Bilo je potrebno dodatno objasniti riječi neobične, iskrivljene, nerealne proporcije tijela. Za vrijeme rada na PowerPoint prezentaciji nalazile su se riječi: neobični, nerealni, iskrivljeni, prošupljeni, predugačko, prekratko, preusko, preširoko, premalo, kao podsjetnik i poticaj za rad te osmišljavanje izmišljenog lika. Učenici su krenuli s radom, nisu puno razmišljali koji dio tijela će naglasiti, prošupljiti... Nekim učenicima je bilo potrebno dodatno objasniti i zaustaviti ih u radu jer su krenuli raditi običnu ljudsku figuru normalnih proporcija. Nekoliko učenika krenulo je raditi prvo glavu pa sve ostalo, dok su neki krenuli od nogu. Svi učenici krenuli su raditi odvojene dijelove tijela i nakon toga ih spajati. Bilo je poteškoća kod spajanja tih dijelova jer većina nije dobro spojila pa se raspadalo i bilo je

potrebno ponovno spajati i dodatna pomoć. Također, bilo je poteškoća oko odnosa veličina dijelova tijela. Učenicima nije bilo jasno ako naprave veliku glavu i tanke noge da rad neće stajati ili ako naprave tanko tijelo da ne njega ne mogu napraviti veliku glavu. Nekoliko učenika je puno puta mijesilo glinu i kretalo ispočetka jer nisu bili zadovoljni, odnosno nisu realizirali ono što su zamislili.

10.3. Dječji likovni radovi i analiza radova

10.3.1. Četvrti razred- Izmišljeni lik kao poticaj

10.3.1.1. Redukcija dijelova tijela

Slika 14. "Redukcija dijelova tijela"

U radovima se primjećuje vertikalna kompozicija. Tijelo likova je izduženo, a u izradi nogu korištene su linijski istanjene mase. Glava lika u radovima spojena je s tijelom, a ruke su napravljene na pola odnosno učenici su reducirali ekstremitete, izbacili dio ruku. Na licu se primjećuju tri udubine. Dvije udubine simboliziraju oči, a udubina u sredini simbolizira nos. Učenici su sjedili jedan pokraj drugoga što je vidljivo iz konačnih radova jer su radovi slični.

10.3.1.2. Elementi životinjskoga

Slika 15. "Životinjski elementi"

U ovim radovima, učenici su se koncentrirali na elemente životinjskoga, modelirali su životinjske glave. Vidljiva je simbolika životinja nosoroga, psa i slona. Učenici su sami izmišljali izgled svog lika, a fokus je bio na stvarnom životu i nečem poznatom. Koncentracija je na glavi pa su drugi dijelovi tijela zanemareni. Prvi i zadnji rad idu u

vertikalno te je vidljiva struktura ostatka tijela (ruke, trup, noge), dok se rad u sredini proteže dijagonalno i njegovi dijelovi tijela spojeni su u jednu cjelinu. Kod ni jednog rada nije jasno modeliran vrat, već je glava odmah spojena s ostatkom tijela.

10.3.1.3. Prošupljeni radovi

Slika 16. "Prošupljeni radovi"

U ovim radovima učenici su modelirali likove koji imaju prošupljene dijelove tijela. U prvom radu prošupljena je glava i trup, u drugom radu prošupljen je trup, dok su u trećem radu modelirane noge na način da tvore prošupljenu masu. Svi radovi protežu se u vertikalnu te su korištene linijski istanjene mase u modeliranju ostatka tijela.

10.3.1.4. Igre s proporcijama ekstremiteta

Slika 17. "Igre proporcijama tijela"

U izdvojenim radovima učenici su naglasili pojedine ekstremitete. U prvom radu naglašene su noge, a izostavljene su ruke, dok su u drugom radu naglašene ruke, a zanemarene noge. U trećem i četvrtom radu koncentracija je na produljenim rukama i nogama, a u petom radu povećana je glava, odnosno frizura. Radovi su vertikalni, maštoviti te su korištene linijski istanjene mase za modeliranje.

10.3.1.5. Nemaštoviti radovi

Slika 18. "Nemaštoviti radovi"

U ovim radovima nije vidljiva učenička maštovitost. Učenici nisu znali što bi radili, otkud bi krenuli te su se vodili šablonama i poznatim motivima.

Primjećuje se da u radovima nema tekstore, odnosno učenike nije zanimala tekstura što je i za očekivati jer se od učenika tražila forma. Učenici su većinom izmišljali i modelirali likove koji nisu slijedili opis. Većina radova je vertikalna te je koncentracija na određenim dijelovima tijela (prošupljeno, produljeno, skraćeno, zanemareno).

10.4. Osvrt na radove

U radovima koje su učenici modelirali u aktivnosti „Izmišljeni lik kao poticaj“, učenici su pristupili vrlo maštovito. U radovima se primjećuje vertikalna kompozicija, radovi s elementima životinjskoga te prošupljeni radovi. Na nekim radovima vidljiva je redukcija dijelova tijela jer su učenici izbacili neki dio tijela. Poneki učenici su prošupljili dijelove tijela. U svim radovima vidljivo je da su učenici naglasili neki dio tijela (glava, ruke, noge).

Na učeničkim radovima vidljivo je da su učenici shvatili pojam neobične proporcije te su se takve proporcije u radovima manifestirale kroz naglašavanje dijelova tijela (ruke, noge, prsti, glava). U nekim radovima vidljiv je problem sa statikom s obzirom da su učenici modelirali veliku glavu, a tanke noge te takav kip nije mogao samostalno stajati u prostoru. Ostali radovi su, unatoč iskrivljenim proporcijama, skladni. U radovima se ne primjećuje sličnost s motivacijskom pričom, već su učenici samostalno izmišljali i modelirali.

10.5. Osvrt na likovnu aktivnost „Izmišljen lik kao poticaj“

Učenici su bili motivirani za rad te im nije bila potrebna pomoć oko izrade radova. Pomoć je pružena u vidu učeničkih zamisli spajanja manjih cjelina te odnosa mase. Učenici su upozoreni da veće i teže oblike ne mogu lijepiti na manje i tanke oblike te da je potrebno dobro spojiti cjeline da se ne odvajaju. Bilo je potrebno objasniti pojam proporcije i disproporcije te usmjeriti učenike da je zadatak modelirati lik neobičnih proporcija. Pojednim učenicima pojam disproporcija bilo je teže razumjeti te je bila potrebna pomoć, odnosno usmjerenje kako bi mogao lik izgledati. Također, pojedini učenici bili su nezadovoljni svojim radom jer nisu uspjeli realizirati ono što su zamislili te su zbog toga više puta mijesili glinu i kretali ispočetka.

11. Zaključni osvrt

Aktivnosti u 1. i 4. razredu uspješno su provedene. Svi učenici izvršili su zadatak te je većina radova uspješno izrađena. U realizaciji aktivnosti bilo je sitnih propusta. Pojednim učenicima bilo je premalo gline ili glinamola, učenici u prvom razredu imali su različitu boju glinamola pa je došlo do nesuglasica jer su djevojčice željele „crvenu“, a dječaci „bijelu“. Bilo bi bolje da je učenicima naglašeno kakav glinamol da donesu na sat kako bi svi imali isti. Kod učenika četvrtog razreda nije postojao takav problem jer su koristili školsku glinu. Nadalje, vrijeme za aktivnosti bilo je prekratko. I sami učenici govorili su kako im je premalo vremena za izradu, no zbog daljnjeg odvijanja nastave nije bilo moguće produžiti sat Likovne kulture. Kod manjeg dijela radova primjećuje se šablonski pristup i lošije spajanje dijelova u cjelinu. S obzirom na manje propuste, radovi učenika su inovativni, zanimljivi te uspješni.

Učenici u svim razredima pokazali su određeni stupanj kreativnosti u svim zadacima, no u svakom razredu bilo je učenika koji su šablonski pristupili zadatku, odnosno nisu znali što bi radili. Učenicima četvrtog razreda bilo je lakše raditi u tehnici gline nego učenicima prvog razreda zbog toga što učenici četvrtog razreda imaju više iskustva. Svi učenici dobro su pristupili zadacima. Učenici su ostavili dojam zainteresiranosti za tehniku.

Analizom učeničkih radova zapaža se da su učenici uspješno pretvorili izgovorenu i zapisanu riječ u područje vizualnog te da su se dobro snašli u samom postupku prevođenja iz lingvističkog i zvučnog u vizualno. Radovi nisu povezani s načinom izgovaranja riječi i radovi su modelirani različitim kreativnim pristupima učenika. Također je vidljivo koje radove su izradili učenici četvrtog razreda, a koje učenici prvog razreda. Najviše do izražaja ta razlika dolazi kod načina na koji su učenici oblikovali glinu, odnosno glinamol. Većina učenika modelirala je kipove na kreativan i inovativan način, no nekoliko učenika modelirali su kipove mehanički i bez mašte. Zapaža se da su učenici u četvrtom razredu shvatili pojam proporcija jer su naglašavali ruke, noge ili glavu u svojim radovima. No, neki učenici nisu napravili dobru raspodjelu dijelova tijela stoga je bilo poteškoća oko statike. Pročitana motivacijska priča nije utjecala na realizaciju učeničkih radova.

ZAKLJUČAK

Kiparske tehnike, odnosno tehnike prostorno plastičkog oblikovanja su materijali i tehnike te način uporabe istih prilikom oblikovanja kiparskog djela. Korištenje kiparskih tehnika u primarnom obrazovanju potiče razvoj motorike, kreativnosti, vizualne percepcije te osjećaja za masu i odnos volumena i prostora. Glina kao tehnika bliska je učenicima te zbog karakteristike plastičnosti jednostavna je i podatna za oblikovanje. Kvalitetna provedba kiparskih tehnika u primarnom obrazovanju zahtjeva dobro poznavanje tehnike te način motiviranja učenika. Učenici prilikom modeliranja istražuju i usavršavaju motoričke sposobnosti.

Cilj istraživanja bio je potaknuti kreativan pristup učenika kroz likovne aktivnosti u dva slučaja. U prvom slučaju učenicima su se zadavali zadatci koji nisu vezani uz vidljivu stvarnost, a u drugom slučaju učenike se navodilo na zamišljanje na temelju priče te se provedenim aktivnostima željelo poticati učenike na kreativnost, razvijati kod učenika sposobnost vizualizacije, zamišljanja te se željelo učenicima ponuditi poticaje koje ne susreću u okviru nastave i nastavnog programa.

Tehnike prostorno plastičkog oblikovanja rijetko se upotrebljavaju u primarnom obrazovanju, a razlog tome je nedovoljno vremena (jedan školski sat) za realizaciju zadataka. Iako su bili vremenski ograničeni, učenici su izvršili zadatke te pokazali svoju maštovitost. Učenicima su tehnike prostorno-plastičkog oblikovanja, posebice glina, glinamol i plastelin, bliske i prirodne jer se od najranijeg djetinjstva susreću s njima kroz igru te se korištenjem istih spontano izražavaju čime se može zaključiti da je te tehnike potrebno koristiti više u procesu odgoja i obrazovanja. Vrijednost gline očituje se u tome da djeca modeliranjem gline mogu u njoj iskazati svoje različite emocije na različite načine. Može se zaključiti da učenici vole raditi glinom/glinamolom, da ih tehnika veseli i samim time učenici nesvjesno rade na razvoju svojih vještina, ali u tom radu dobro se osjećaju te se javlja osjećaj zadovoljstva. Učitelj bi trebao biti kompetentan i redovito se usavršavati kako bi učenike poticao na osobni i likovni razvoj. S djecom je važno razgovarati, prihvaćati njihove ideje, poticati ih na eksperimentiranje i samostalnost te inovativno rješavanje problema.

LITERATURA:

- Knjige
- 1. Babić, A. (1978). *Promatranje likovnih djela u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- 2. Belamarić, D. (1987). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga.
- 3. Grgurić, N., Jakubin, M. (1995.). *Vizualno likovni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: EDUCA.
- 4. Herceg, L., Rončević, A., Karlavaris, B.(2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb:Alfa.
- 5. Huzjak, M. (2002) *Učimo gledati 1-4: Priručnik likovne kulture za nastavnike razredne nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
- 6. Huzjak, M. (2018). *Moje boje 5. Udžbenik likovne kulture u petom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- 7. Huzjak, M., Horvat Blažinović, K. (2020). *Moje boje 6. Udžbenik likovne kulture u šestom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- 8. Huzjak, M., Horvat Blažinović, K. (2020). *Moje boje 7. Udžbenik likovne kulture u sedmom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- 9. Jakubin, M. (1990). *Osnove likovnog jezika i likovne tehnike - priručnik za likovnu kulturu*. Zagreb: NIŠRO.
- 10. Jakubin, M. (2001). *Likovni jezik i likovne tehnike- temeljni pojmovi*. Zagreb: EDUCA.
- 11. Karlavaris, B. (1988). *Metodika likovnog odgoja 2*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatke
- 12. Karlavaris, B., Kelbli, J., Stanojević-Kastori, M. (1986). *Metodika likovnog vaspitanja predškolske dece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- 13. Kučina, V. (1989) *Oblikovanje keramike*. Zagreb: Školska knjiga
- 14. Lowenfeld, V. (1964). *Creative and mental growth*.
- 15. Mejovšek, M. (2013). *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima*. Zagreb: Slap.
- 16. Peić, M. (1983). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga.
- 17. Roca, J. (1979). *Likovni odgoj u osnovnoj školi: priručnik za nastavnike likovnog odgoja i razredne nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
- 18. Supek, R., Kroflin, L., Nola, D., Posilović, A. (1987). *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus.

19. Tanay, E. R. (1988). *Likovna kultura u nižim razredima osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
20. Tanay, E.R., Kučina, V. (1995). *Tehnike likovnog izražavanja: od olovke do kompjutora*. Zagreb: Naklada Zakej.
- Članci:
 1. Zečević Radmila (2020). Kreativnost kao sastavni dio nastave likovne kulture.
<https://hrcak.srce.hr/249856> , 02.03.2021.
 2. Perić Branka (2013). Kreativnost u nastavi.
<https://hrcak.srce.hr/152321> , 28.02.2021.
 - S Interneta:

The Art stroy . Victor Vasarely. (29.03.2021.)
<https://www.theartstory.org/artist/vasarely-victor/>

Victor Vasarely. (07.04.2021.)
<http://www.hyperviz.com/vasarely/Victor%20Vasarely.pdf>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Nacionalni kurikulum Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto: 15.04.2021.
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html

PRILOZI

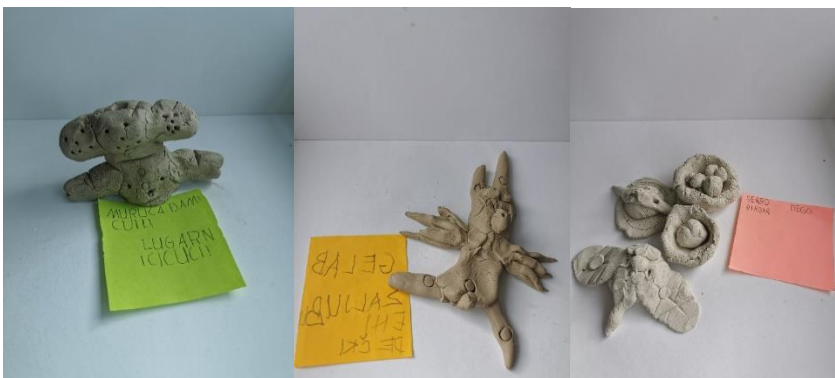
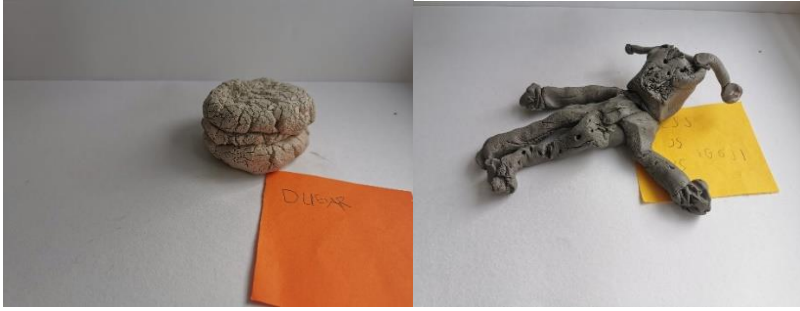
4 razred

1.razred

4.razred

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.
